

М. В. Жукович

Літаратурнае чытанне

3

Частка 2

М. В. Жуковіч

Літаратурнае чытанне

Вучэбны дапаможнік для **3** класа
ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай і рускай мовамі навучання

У дзвюх частках

Частка 2

*Допушчана
Міністэрствам адукацыі
Рэспублікі Беларусь*

МІНСК
НАЦЫЯНАЛЬНЫ ІНСТЫТУТ АДУКАЦЫІ
2017

УДК 821.161.3.09(075.2=161.3=161.1)

ББК 83.3(4Бел)я71

Ж86

Р э ц е н з е н т ы:

дацэнт кафедры беларускага і рускага мовазнаўства факультэта пачатковай адукацыі ўстановы адукацыі «Беларускі дзяржаўны педагогічны ўніверсітэт імя Максіма Танка», кандыдат педагогічных навук *Н. М. Антановіч*;

метадычнае аб'яднанне настаўнікаў пачатковых класаў дзяржаўнай установы адукацыі «Гімназія № 4 г. Мінска» (намеснік дырэктара па вучэбнай рабоце *Л. А. Сафронава*)

Умоўныя абазначэнні:

— слоўнік;

— тэкст для маўленчай размінкі;

— давайце абмяркуем тэму разам;

— папрацуйце ў пары, у групе;

— пытанні і заданні да твораў;

— прыпынак для фантазіі.

ISBN 978-985-559-969-3 (ч. 2)

ISBN 978-985-559-780-4

© Жуковіч М. В., 2017

© Афармленне. НМУ «Нацыянальны інстытут адукацыі», 2017

ДОБРАЕ ДЗІЦЯ БАЦЬКОЎ ДУМКІ ЗГАДВАЕ

Мы пазнаёмімся з цікавымі і павучальнымі творамі пра ўзаемаадносіны дзяцей і бацькоў у сям'і, пра клопат і павагу ў ёй.

Мы працягнем вучыцца:

- ♦ вызначаць персанажаў у прачытаных творах, выказваць свае адносіны да іх;
- ♦ тлумачыць учынкі дзейных асоб.

Мы навучымся:

- ♦ выразна чытаць вершы, змешчаныя ў гэтым раздзеле, перадаваць іх настрой;
- ♦ разумець, у чым заключаецца асноўная думка прачытаных твораў;
- ♦ падрабязна пераказваць змест прачытаных апавяданняў і казак.

Даліка́тны — ветлівы, ласкавы ў абыходжанні з людзьмі.

Корч — пень, які вывернула з зямлі з карэннем.

Выскаля́цца (разм.) — смяяцца, жартаваць; насміхацца, здзекавацца.

Капшук — мяшочак для тытуню, які сцягваецца шнурком; кісет.

Недалікатны сын

Беларуская народная казка

Жыў у аднаго чалавека сын. Вялікі ўжо вырас, а ніколі бацьку бацькам не называў.

— Кузьма, — крычыць сын на бацьку, — ідзі ара́ць! Кузьма, загані свіней у хлеў!

Крыўдна бацьку, ды што зробіш: малога не перавучыў, а цяпер і рады не дасі.

Смяюцца людзі з Кузьмовага сына.

— Дурань, — кажуць, — як гэта можна, каб бацьку не паважаць!

А яму хоць бы што: не слухае ні бацькі, ні людзей.

Аднаго разу паехаў Кузьма з сынам па сена. Наклалі вазы ды едуць дахаты: бацька на адным возе, сын — на другім. Мінулі гладкую дарогу, уехалі ў лес. Тут пайшлі карчы́ ды выбоіны.

Злез бацька з сена, ідзе збоку, за возам нагледае, каб не абярнуўся. А сын ляжыць на сваім возе ды толькі камандуе:

— Кузьма, вунь яма — падтрымай воз! Кузьма, правядзі маю кабылу па ўзбочыне, а то кола за корч зачэпіцца!

Бегае бацька ад воза да воза, не можа ўправіцца. А сын толькі выскаляецца з яго:

— Маладзец, Кузьма! Добра стараешся.

Узлаваўся бацька і перастаў бегаць да сынавага воза.

У адным месцы сынаў воз трапіў у высокую выбоіну і перакуліўся... Сын шлёпнуўся носам у грязь.

Устаў ён і лае бацьку:

— Бачыш, Кузьма, што ты нарабіў!

Паднялі воз і паехалі далей. Сын ужо і на сена не палез. Ідзе збоку ды ўсё бурчыць на бацьку.

Даехалі да крутога павароту. Бацька свой воз падпёр плячом і аб'ехаў паварот, а сын пашкадаваў сілы траціць. Воз перакуліўся і падмяў яго пад сябе.

— Кузьма! — крычыць сын з-пад сена. — Падымі воз!

Маўчыць бацька як вады ў рот набраўшы. Дастаў з кішэні капшук, закурыў люльку. «Паляжы ж там, калі ты такі разумны», — думае бацька.

Клікаў, клікаў сын Кузьму, а той як аглух. Сыну ўжо і дыхаць цяжка. Напалохаўся ён, занчыў не сваім голасам:

— Бацька, ратуй!

Паразважайце, ці дапаможа бацька Кузьма свайму сыну. Чаму?

Зарадаваўся Кузьма, што сын нарэшце-такі назваў яго бацькам. Падняў воз і кажа сыну, усміхаючыся:

— На свеце, брат, жывучы, усяго нажывеш — і Кузьму бацькам назавеш!

З таго часу і пайшла гэтая прыказка.

1. Назавіце дзейных асоб казкі.
2. Як называў сын бацьку?
3. Што прымусіла сына назваць Кузьму бацькам?
4. Якая асноўная думка казкі? Патлумачце.
5. Чаму гэты твор з'яўляецца казкай? Што ў ім казачнае?
6. Значэнне якой прыказкі раскрываецца ў творы? Прачытайце. Як вы разумееце яе сэнс?

ПРЫКАЗКІ

● Хто бацькоў шануе, той і дзецям добрую долю гатуе.

● Што ў маленстве выхаваеш, на тое ў старасці абапрэшся.

● Бацькоў слухаць — гора не знаць.

● Не слухаў малы, не паслухае і вялікі.

● Не ўсё ж на бацькавай шыі сядзець, пара і свой розум мець.

● Самая балючая рана ад свайго дзіцяці.

1. Вызначце часткі твора: зачын, асноўную частку і канцоўку.
2. Дайце заглавак кожнай з іх.
3. Па складзеным плане перакажыце змест казкі.

1. Разгледзьце рэпрадукцыю карціны мастака Уладзіміра Масленікава «Сям'я».

2. Адкажыце на пытанні.

- 1) Каго вы бачыце на карціне?
- 2) Як выглядаюць твары бацькоў і дзяцей? Чаму, на вашу думку, дзеці задаволеныя і ўсміхаюцца?
- 3) Чаму бацька адлюстраваны больш задумлівым і сур'ёзным? Паразважайце.
- 4) Ці спадабалася вам карціна мастака Уладзіміра Масленікава? Чаму?

Гасці́нец — падарунак (звычайна які-небудзь ласунак).

Стáйна — памяшканне для коней, канюшня.

Пра́жны — скупы, жадлівы.

Зайздросны дзядзька

Беларуская народная казка

Жылі два браты: адзін бедны, другі багаты. Бедны, паміраючы, сказаў сваім сынам-падлеткам:

— Глядзіце на дзядзьку: што ён будзе рабіць, тое рабіце і вы.

Так сыны і рабілі, як бацька навучыў.

Добра сталі жыць браты. А дзядзька аж чарнее ад зайздрасці: гэтак, чаго добрага, пляменнічкі стануць багацейшыя за яго!

Пайшоў аднаго разу да дзядзькі меншы брат даведацца, што ён заўтра будзе рабіць. А дзядзька і кажа:

— Буду двор каля хлявоў капаць...

Вярнуўся брат і раскажаў старэйшаму, што іх дзядзька збіраецца рабіць.

— Добра, — кажа брат, — будзем і мы двор капаць.

Капну́лі браты разоў колькі і знайшлі цудоўны камень — блішчыць, як сонца!

Пакруцілі хлопцы камень у руках — не ведаюць, што гэта такое.

— Занясём яго пану, — кажа старэйшы брат. — Можа, ён ведае.

Узяў пан камень і даў хлопцам за яго цэлы воз збажыны.

Зажылі браты яшчэ лепш, чым раней. А дзядзьку яшчэ большая зайздрасць грызе.

— Скажыце, — пытаецца ён у хлопцаў, — чым гэта вы дагадзілі пану, што ён вам гэтулькі збажыны не пашкадаваў?

— А нічым асаблівым, — кажа старэйшы брат. — Даведаліся, што пан вельмі любіць на абед жаб. Ну, налавілі мы іх цэлую торбу ды і

прывнеслі яму як падарунак. За гэта ён нас і ўзнагародзіў.

Пабег зайздросны дзядзька на балота, налавіў цэлы мех жаб і павалок пану. Прыйшоў і кланяецца:

— Добры дзень, панок!

— Ну, што скажаш, Кузьма? — пытаецца пан.

— Ды вось прывёс пану гасцінец.

— Які гасцінец?

— Такі, як пляменнікі прыносілі. Хачу таксама мець ад пана ўзнагароду.

Развязаў Кузьма мех і высыпаў на панскі стол свой гасцінец...

Пан так і падскочыў разам з крэслам.

— Ах ты, нягоднік! — закрычаў ён. — Дык ты з мяне жартаваць надумаўся? Гэй, слугі! На стайню яго!

Схапілі панскія слугі прагнага дзядзьку, пацягнулі на стайню ды так яго ўзнагародзілі, што ён ледзьве ачухаўся.

1. Чаму бедны брат наказаў сваім сынам браць прыклад з дзядзькі?
2. З-за чаго дзядзька не сказаў праўды пляменнікам пра свае планы на заўтрашні дзень? Як гэта яго характарызуе?
3. За што пан даў хлопцам цэлы воз збажыны?
4. Чаму пляменнікі падманулі свайго дзядзьку?
5. Што асуджаецца ў казцы?
6. Якая прыказка выказвае асноўную думку казкі?

ПРЫКАЗКІ

- Ад добрага не ўцякай і ліхога не рабі.
- Хітрэйшы за ўвесь свет не будзеш.
- Як ён да людзей, так і людзі да яго.

Складзіце план казкі. Перакажыце яе змест па плане.

Прачытайце верш. Правільна вымаўляйце гукі [дз’], [г], [ч], [р], [ў] і [ц’].

Мой дзядуля

Я дзядулем ганаруся,
З ім нічога не баюся,
Дапаможа ён, падкажа,
Шмат займальнага раскажа.

У цікавыя паходы
Ён бярэ мяне заўсёды.
Любім мы з мячом гуляць,
Кніжкі новыя чытаць...

Міхась Пазнякоў.

Грэбаваць — пагарджаць кім-, чым-небудзь, выказваць непавагу, непрыхільнасць да каго-, чаго-небудзь.

Завядзёнка — звычай, традыцыя.

Лыжкай па лбе

Іван Муравейка

Ну дык вось. Адноўчы ўся наша сям’я — дзед Апанас, мая мама і мой тата, я і мой старэйшы брат Янка — села за стол абедаць. А елі тады ўсе з адной міскі. Гэта цяпер розных талерак, сподачкаў, місачак, келіхаў — усе шафы і

камоды набіты, а ў той час... На пальцах пералічыш. Лыжкі былі драўляныя, з бярозы. Памойму, дарэмна цяпер грэбуюць імі. Драўляная лыжка лепшая за металічную — яна ў самай гарачай страве не становіцца гарачай.

Гэта — да слова. Я хачу пра іншае расказаць. Прыём стравы лічыўся не проста штодзённай патрэбнасцю, а найвышэйшай урачыстасцю. І яго павінен быў зачынаць старэйшы ў сям'і. Такая была завядзёнка і ў нашай хаце. Пакуль дзед не возьме скібачку хлеба, ніхто не меў права пачынаць яду. А Янка аднаго разу не сцярпеў, мабыць, прагаладаўся дужа — першым акнуў сваю лыжку ў капусту (у той дзень на абед мама наварыла капусты). Сербануў, і вочы яго пачырванелі.

— Ну як, не надта гарачая капуста? — запытаў дзед.

Янка моўчкі пакруціў галавой — маўляў, нармальная.

Дзед зачарпнуў поўную лыжку капусты... Усе заўважылі, што і ў дзеда, як і ў Янкі, пачырванелі вочы, нібы ў іх нехта запаліў агеньчыкі. Мы з напружаннем чакалі, чым закончыцца гэты незвычайны паядынак паміж дзедам і ўнукам. «Няўжо нічым? Шкада», — падумаў я. Мне хацелася, каб адбылося што-небудзь такое... І адбылося. Дзед павольна ўстаў і — бац лыжкай па Янкавым ілбе. Узяў нож і падаў яго Янку. — Прыкладзі, каб гузак не ўсхапіўся.

Як вы думаеце, за што дзед пакараў любімага ўнука?

Паразважайце, ці доўга Янка будзе крыўдзіцца на дзеда. Чаму?

1. Якія правілы строга выконваліся ў сям'і? Чаму? Адказ падмацуйце радкамі з твора.
2. Чаму Янка аднойчы парушыў завяздзёнку і першым акунуў сваю лыжку ў капусту?
3. За што дзед Апанас стукнуў унука па лбе лыжкай?
4. Якія думкі ўзніклі ў вас, калі дзед падаў унуку нож і сказаў: «Прыкладзі, каб гузак не ўсхапіўся»? Як гэта характарызуе старога?

Гру́нвальд — вёска, дзе адбылася старажытная бітва.

Распавёў — расказаў.

Хачу служыць

Артур Вольскі

Мой брат — хлапец геройскі,
і за яго я рад:
у беларускім войску
пайшоў служыць мой брат.

Пра Грунвальд і пра Оршу
мне брат мой распавёў.
— Хіба, — казаў, — я горшы
за продкаў-ваяроў?

І дзед наш партызаніў.
Вось, бачыш, медалі.
Ён гонару не зганіў
бацькоўскае зямлі...

Учора на парадзе —
прыгожы быў парад! —
у самым першым радзе
ішоў мой родны брат.

Я братам ганаруся,
бо з гэткімі, як ён,
ніколі Беларусі
не трапіць у палон.

А вам скажу па-свойску:
хай час хутчэй бяжыць,
бо ў беларускім войску
і я хачу служыць.

1. Кім ганарыцца хлопчык у вершы?
2. З якім настроем ён апавядае пра брата?
3. Якую мару хоча ажыццявіць галоўны герой верша?
4. Што раскажаў старэйшы брат малодшаму пра дзеда? Адказ падмацуйце радкамі.
5. Чаму хлопчык упэўнены, што «ніколі Беларусі не трапіць у палон»?
6. У якім родзе войскаў хацелі б вы служыць, калі прыйдзе час?

Стáлы — які стаў дарослым, дасягнуў поўнага развіцця.

Патра́ва — знішчэнне або псаванне пасаваў, траў жывёлай.

Зы́каць — моцна, голасна падаваць гукі.

Рахма́ны — ручны, свойскі (пра жывёлу).

Кужэ́льны — пашыты з кужалю (з ільнянога палатна).

Кра́мны — куплены ў магазіне.

Пастух

Іван Шамякін

Пакуль я быў малы, бацька наймаў пастушка, каб пасвіў лесніковы каровы. А як пайшоў мне восьмы год, бацька сказаў:

— Усё, сын. Хопіць табе гойсаць. У гэта лета будзеш пасвіць сваю чараду. Пастух дорага абыходзіцца. Кармі яго, плаці хлебам ці сенам.

Стаяла зіма, ляжаў глыбокі снег. У леснічоўцы нам дваім з братам было адзінока: у той час бацьку перавялі на другі абход, пад вёску Краўцоўку. Там у сасновым бары стаяла адзінокая хата лесніка. І зімою я з нецярпеннем чакаў вясны, уяўляў, як паганю статак у лес і нічога не буду баяцца — ні ваўкоў, ні зладзэяў. Уяўляў сябе сталым пастухом і радаваўся, што мне даручаць такую адказную працу. Папрасіў

дзядзьку Трышку, які прыехаў да нас з далёкай Кармы, прывезці мне пугу. Дзядзька смяўся:

— Дзе ты ёй ляскаць будзеш, пугай той? Па кустах? Заматаецца за дрэвы.

Па ранняй вясне, пакуль было холадна і мокра ў лесе, маці пасвіла сама: шкадавала малога; яна ўвогуле была супраць таго, каб так рана рабіць мяне пастухом.

— Дзіця горкае, — выцірала слёзы, гледзячы на нашы з Паўлам збаўкі.

Але ўрэшце наступіў мой першы працоўны дзень. Не зусім на світанку, але вельмі рана, сонца яшчэ не асвятліла леснічоўку, маці доўга будзіла мяне. О, як не хацелася паднімацца так рана! Вочы зліпаліся, галава сама валілася на падушку. Бацькаў голас падняў: бацькі я баяў-

ся. Абулі мяне ў лапцікі, апранулі світачку, торбачку праз плячо павесілі з хлебам і маслам у шклянцы — каб паснедаў, бо так рана есці не хацелася. І пагнаў я каровы.

За адну першую раніцу развееліся ў дым усе мае зімнія мары і фантазіі. Я зразумеў, якая гэта невыносная, пакутлівая праца — пасвіць каровы такому малому. Вясна была мокрая. Камароў развялося — хмары цёмныя, яны клубкамі віселі над жывёлай. Цёлкі і бычкі адразу рванулі ў гушчар, у кусты, ратуючыся ад камарэчы. Я не мог іх сабраць у адну чараду. Згубіў некаторых. А помніў строгі бацькаў наказ:

— Глядзі, каб у поле не выскáквалі, патраву не зрабілі. За патраву з краўцоўцамі не разлічышся.

А цёлкі, бычкі якраз і рваліся туды — у поле, бо там вецер разганяў камароў ды і жыта, ячмень смачнейшыя за лясную траву.

Вярнуўся я без чарады. Баючыся бацькі, у хату не заходзіў — плакаў за хлявом, каб пачула маці. Пачула. Заплакала сама. Знайшла кароў. Памагла мне пасвіць.

Такое п'асвенне паўтаралася пасля даволі часта. Маці прасіла бацьку наняць больш дарослага пастуха. Але бацька быў няўмольны. Ды і я патроху асвойваўся са сваімі пастушы́нымі абвязкамі.

Наступала спякотнае лета. Адышла камарэча і машкара. Авадні даймалі не так. Ад іх бычкі і цёлкі зыкалі. Але зыкі больш смяшылі, чым рабілі клопату. І я бадай палюбіў сваё пастухоўства. Адзіноцтва палюбіў. І кароў, цёлак, бычкоў палюбіў. Яны зрабіліся маімі сябрамі. Я гутарыў з імі і верыў, што яны разумеюць мяне і адказваюць рыканнем на розныя лады. Асабліва я сябраваў з цёлкай Майкай, нашай двухгодкай. Яна была вельмі рахманая і ласкавая. Я абнімаў яе за шыю. Яна нават дазваляла сесці на яе, як на каня, і пракаціцца па паляне. Праўда, часам Майка паступала непрыгожа, не як сябра. Калі я садзіўся паснедаць і, прыгрэўшыся на сонцы, засынаў, бо вельмі ж рана ўставаў, Майка з'ядала мой хлеб і нават вылізвала са шклянкі масла — ласунак мой.

Аднойчы я забаўляўся з Майкай, а яна матнула галавой і... ударыла рогам мне ў живот, не балюча: рог быў тупы, бацька падразаў усе вострыя рогі, бо раней адна карова прабіла другой бок так, што раненую прыйшлося прырэзаць. Але Майка гэтым тупым рогам падчапіла пад папругжку. І падняла мяне. І панесла на здзіўленне ўсім каровам. Я матляўся на яе розе, махаючы рукамі і нагамі. Але не толькі мне хацелася вызваліцца з такога раптоўнага

палону. Майцы таксама хацелася скінуць мяне з рога. І яна — мела розум! — палезла ў самы гушчар. Церла мяне аб кусты, ажно працерабіла там прасёку жывой ношкай. Невядома, чым бы гэта скончылася, але, на шчасце, папружка лопнула, і я чмякнуўся на зямлю. Майка задаволена чмыхнула і пабегла да чарады. А я... Што сталася са мной! Ад штонікаў маіх кужэльных і сарочачкі крамнай віселі адны шматкі. Усё цела было падрапана, акрываўлена. Шчасце, што вочы сучча не выкалала.

Калі прыбег дадому, маці, убачыўшы мяне, ледзьве не страціла прытомнасць. Пасля казала: — Падумала: цябе ваўкі рвалі.

А бацька доўга расказваў леснікам пра маё «катанне на розе», як пра вясёлую прыгоду, і тыя смяліся.

1. Чаму бацька вырашыў больш не наймаць чужых пастухоў і загадзя папярэдзіў аб гэтым свайго сына? Прачытайце адпаведныя радкі з твора.
2. Як сын аднёсся да слоў бацькі? Як гэта характарызуе яго? Адказ падмацуйце радкамі з твора.
3. Што за прыгода здарылася з пастушком на пашы? Раскажыце.
4. Якая асноўная думка закладзена Іванам Шамякіным у гэтым апавяданні?

КАЛЫХАНКІ

* * *

Ходзіць коцік па палях,
Носіць сон у кашалях.
Ходзіць коцік па капусце,
Носіць сон у белай хусце.
Бабка коціка дагнала,
Сон для дзетачак забрала.
А ты, коця, вон, вон,
А на дзетак — сон, сон.

* * *

Баю-баінку-баю,*
Не лажыся на краю.
Не лажыся на краёк,
Прыйдзе шэранькі ваўчок.
Прыйдзе шэранькі ваўчок,
Ён ухопіць за бачок.
А ён ухопіць за бачок
І зацягне ў лясок...

1. Хто звычайна выконваў калыханкі і для чаго? Як гэтыя песні характарызуюць саміх спявачак?
2. Чаму ў песнях-калыханках ужываюцца ласкавыя словы? Назавіце гэтыя словы.

* Кожны першы радок паўтараецца двойчы.

1. Разгледзьце рэпрадукцыю карціны мастака Андрэя Шышкіна «Калыханка».

2. Адкажыце на пытанні.

1) Каго вы бачыце на карціне?

2) Па чым вы здагадаліся, што гэта жанчына-маці?

3) Чаму, на вашу думку, мастак намаляваў на каленях жанчыны кацяня?

4) Які час сутак адлюстраваны на палатне? Дакажыце.

5) Што за прадмет знаходзіцца каля акна? Для чаго выкарыстоўвалі людзі прасніцу?

6) Які настрой выклікала ў вас карціна Андрэя Шышкіна «Калыханка»? Чаму?

Забайля́нкі-паце́шкі — гэта невялікія вершы, якімі матулі ці бабулі звычайна супакойвалі або цешылі малых дзяцей.

ЗАБАЎЛЯНКІ-ПАЦЕШКІ

* * *

Кую, кую ножку,
Паеду ў дарожку.
Дарожка крывая,
Кабылка сляпая.

Еду, еду, еду,
Ніяк не даеду.
Прыпрагу сароку,
Паеду далёка.

У новай кашулі
Да свайго дзядулі.
Дзед дасць піражочак
І сыра кусочак.

Ягорачка

Горкай, горкай, горачкай
Ішоў малы Ягорачка.
Ваўкоў не баяўся,
Страхаў не пужаўся.

Вы́разаў Ягорачка
Дудачку-свісцёлачку,
І свістаў ён птушачкай,
Птушачкай-пяюшачкай.

Чыя мама лепшая?

Генадзь Аўласенка

Адвяхоркам мы гулялі
І аб мамах размаўлялі...

— У мяне, — прамовіў Пеця, —
Мама — лепшая на свеце!
Усміхнуўся Толя: — Не!
Мама лепшая ў мяне!
— У мяне! — сказала Поля. —
Бо яна працуе ў школе!
— Ну, дык што з таго, што ў школе! —
Запярэчыў Полі Коля. —
А мая — кіруе крамай!
— А мая працуе... мамай,
І цяпер з сястрычкай дома... —
Прашаптала ціха Тома.
— А мая, — сказала Ната, —
І за маму, і за тату!
Пэўна ж, мамачка мая
Лепей вашых удвая!

Не згадзіўся з гэтым Пеця...
Пачалі спрацацца дзеці:
Коля — з Поляй,
Пеця — з Натай...
Ну а я
Пайшоў дахаты.

З імі я не стаў спрацацца.
І без спрэчкі ведаў я:
Калі шчыра разабрацца,
Мама лепшая — мая!

1. Аб кім гаварылі дзеці?
2. Якімі фактамі яны даводзілі важнасць сваіх мам?
Прачытайце адпаведныя словы.
3. Чаму кожны з дзяцей лічыў лепшай менавіта сваю маму?
4. Як вы разумееце думку, выказаную ў апошнім слупку верша? Ці згодні вы з ёй? Чаму?

Праверце свае веды і ўменні

Ведаю...

1. Пазнайце герояў твораў па апісаннях. З якіх яны твораў?
 - а) «Мой брат — хлапец геройскі,
і за яго я рад:
у беларускім войску
пайшоў служыць мой брат»;

б) «Дзед зачарпнуў поўную лыжку капус-ты... Усе заўважылі, што і ў дзеда, як і ў Янкі, пачырванелі вочы, нібы ў іх нехта запаліў агеньчыкі. Мы з напружаннем чакалі, чым закончыцца гэты незвычайны паядынак...»;

в) «Жыў у аднаго чалавека сын. Вялікі ўжо вырас, а ніколі бацьку бацькам не называў»;

г) «І я бадай палюбіў сваё пастухоўства. Адзіноцтва палюбіў. І кароў, цёлак, бычкоў палюбіў. Яны зрабіліся маімі сябрамі».

2. Разгледзьце ілюстрацыі. Пазнайце дзейных асоб, якія адлюстраваны. З якіх яны твораў?

3. У якім творы гэтага раздзела:

а) казачнік асуджае такую ганебную рысу характару людзей, як зайздрасць;

- б) казачнік павучае слухацца і паважаць сваіх бацькоў;
- в) аўтар заклікае чытача ганарыцца сваімі родзічамі і цікавіцца сваімі продкамі, захоўваць памяць аб іх;
- г) паэт сцвярджае, што для кожнага дзіцяці яго мама лепшая?

Разумею, магу патлумачыць...

1. Якія творы з гэтага раздзела вам найбольш спадабаліся? Чаму?
2. Пры чытанні якіх вершаў, апавяданняў вам было смешна і радасна? Чаму?
3. Чаму патрэбна з павагай і любоўю адносіцца да сваіх родных?

Умею...

1. Вызначыць дзейных асоб у казках «Недалікатны сын» і «Зайздросны дзядзька», у апавяданнях «Лыжкай па лбе» Івана Муравейкі і «Пастух» Івана Шамякіна.
2. Падрабязна пераказваць змест беларускіх народных казак «Недалікатны сын» і «Зайздросны дзядзька».
3. Выразна чытаць вершы «Хачу служыць» Артура Вольскага і «Чыя мама лепшая?» Генадзя Аўласенкі.

ВЯСЕННІ ДЗЕНЬ ГОД КОРМІЦЬ

Мы пазнаёмімся з новымі творамі пра абуджэнне і прыгажосць прыроды вясной, пра веснавыя змены ў прыродзе, пра адпачынак людзей у гэты час, пра захаванне нацыянальных традыцый і вясновых свят.

Мы працягнем вучыцца:

- ◆ знаходзіць у паэтычных творах вобразныя словы і выразы;
- ◆ выказваць уласныя адносіны да персанажаў і зместу твораў.

Мы навучымся:

- ◆ знаходзіць у вершах і апавяданнях гэтага раздзела апісанне карцін вясенняй прыроды;
- ◆ чытаць выразна вершы, перадаваць адпаведны настрой з дапамогай інтанацыі.

1. Разгледзьце рэпрадукцыю карціны Вітольда Бялыніцкага-Бірулі «Ранняя вясна».

2. Адкажыце на пытанні.

1) Па чым вы здагадаліся, што на карціне адлюстравана вясна?

2) Што намалявана на пярэднім плане? На сярэднім? На дальнім?

3) Як выглядаюць на карціне снег, вада, дрэвы, неба? Апішыце іх.

4) Якіх фарбаў мастак выкарыстаў больш? Чаму?

5) Падзяліцеся ўражаннямі ад прагляду гэтага твора жывапісу.

Мама

Адам Русак

Палячу я пчолкай
На лугі, палеткі,
Назбіраю маме
Мёду з кожнай кветкі

Выйду ў лес птушыны
Песень назбіраю,
Пра вясну і радасць
Маме заспяваю.

Супыню над лесам
Хмару-навальніцу,
Хай уночы маме
Светлы сон прысніцца

Ды дарункаў гэтых,
Пэўна, будзе мала,
Каб табе аддзячыць
За твой клопат, мама.

1. Якія пачуцці і думкі выклікаў у вас гэты верш?
2. Па чым можна меркаваць, што галоўны герой твора з'яўляецца фантазёрам?
3. Што натхняе яго на самаадданыя ўчынкі? Падмацуйце свае думкі адпаведнымі радкамі.
4. Чаму галоўны герой верша лічыць, што дарункаў маме ўсё роўна будзе мала?

Маладзіца — маладая замужняя жанчына.
Чапéц — лёгкі галаўны ўбор у выглядзе шапачкі, завязанай пад барадой, які раней насілі замужнія жанчыны.

ВЯСНОВЫЯ ПЕСНІ

Вясна красна, адкуль прыйшла

— Вясна красна́, адкуль прыйшла,
Адкуль прыйшла, што прынясла?
— Прынясла я цёплае леце́йка:
Малым дзеткам — па яечку,
Старым бабкам — па кіёчку,
Красным дзеўкам — па вяночку,
Маладзіцам — па сярпочку.
Стары́я бабкі — чапцы́ шыці,
Кра́сны дзеўкі — вянкi віці,
Маладзіцы — жыта жаці.
Красны дзеўкі — на вулічку,
Маладзіцы — за люлечку,
Красны дзеўкі — гулі, гулі,
Маладзіцы — люлі, люлі.

1. Якія мары і спадзяванні ўскладаў народ на прыход вясны?
2. Як у народнай песні выказваюцца адносіны да дзяцінства і старасці? Як гэта характарызуе беларусаў?

Я́ря (пчолка) — гнеўная, раз’юшаная.
Ляло́ — тое, што і люлі-люлі.

Ты, пчолачка ярая

Ты, пчолачка ярая,
Ты вылець за мора,
Ой, ляло, ляло,
Ты вылець за мора.

Ты вынесі ключыкі,
Ключыкі залатыя,
Ой, ляло, ляло,
Ключыкі залатыя.

Адамкні лецечка,
Лета цёплае,
Ой, ляло, ляло,
Лета цёплае.

Замкні зіманьку,
Зіму сцюдзёную,
Ой, ляло, ляло,
Зіму сцюдзёную.

1. Якія мары выказаны ў гэтай песні?
2. Што можна сказаць пра чалавека, які жыве такімі спадзяваннямі?
3. Якія ласкавыя словы ўжываюцца ў вясновай песні? Знайдзіце і зачытайце іх.

Пéкны — прыгожы.

Каламúтны — мутны, непразрысты.

Цікава́ць — выглядаць адкуль-небудзь, падглядваць, сачыць за кім-небудзь.

Ціку́е — тут: цячэ ў выбраным напрамку.

Хлявёц — памяшканне для свойскай жывёлы, птушак.

Мардава́цца — выбівацца з сіл.

Пакрысе́ — паступова, не адразу.

Вясна

Які пекны, слаўны дзянёк! Выйдзем, дзеткі, на вуліцу, на Божы свет. Паглядзім, паслухаем. Можа, чаму і навучыць нас гэты Божы свет.

Пачарнеў на полі снег, а на ўзгорках сталі паказвацца чорныя лапінкі, лысіны. Па вуліцах пацяклі равочкі каламúтнай вады. Весела бягуць яны разоркаю з поля праз двор, блішчаць і срэбрам пераліваюцца на сонейку. Цякуць яны і ўсё большаюць. Выходзіць з хаты гаспадар. Бачыць: вада цікуе на яго хлявец. Не, галубка! Не чапай будовы. Там стаіць авечачка, кароўка. Ідзі сабе далей. І гаспадар бярэ рыдлёўку і пракопвае ёй дарогу. А воданька закаламúціцца яшчэ больш і пабяжыць далей. Па дарозе сустракае яна другі гэтакі самы равок. Сустрэнуцца, забулькаюць нешта вясёленькае адзін аднаму,

сальюцца і пабягуць далей разам. Іх сустрэне
зноў новы равок, а там, пазіраеш, прыстане і
чацвёрты, і пяты. І ўсе яны зліваюцца: разам і
весалей, і лягчэй ваяваць з тымі парогамі, якія
загароджваюць ім дарогу. І нікога яны не крыў-
дзяць. Сустрэнуць малюсенькі равочак, такі ма-
люсенькі, што цячэ ён, як слёзка, па капельцы.
Мардўецца, бедны, працуе над кусочкам лёду,
што загарадзіў яму сцежачку. Збірае ўсе сілы і
з вялікім намаганнем ледзьве-ледзьве скоціць
нягодны кусочак лёду і з такою гэта радасцю
зліваецца з перавалам! А перавал ахвотней бярэ
з сабою і яго працу. І вось пакрысе, памалень-
ку перавал пераходзіць ужо ў рэчку. Шуміць,
раве ў полі. Ён так ужо акрэп, што можа пака-
ціць і камень.

Бачыце, дзеткі, як расце сіла вады.

Паводле Якуба Коласа.

1. Якую веснавую з'яву прыроды апісвае Якуб Колас у творы?
2. З якой мэтай пісьменнік ужывае ў творы ласкавыя словы? Знайдзіце і зачытайце іх.
3. З дапамогай якіх слоў і выказаў аўтар ажыўляе вясну? Зачытайце іх.
4. Чаму Якуб Колас запрашае дзяцей паглядзець, як вада набірае сілу? На што скіроўвае ён увагу дзяцей?
5. Якая асноўная думка гэтага апавядання?
6. Разгледзьце рэпрадукцыю карціны Віктара Каралёва «Вясна прыйшла». Якія радкі з апавядання Якуба Коласа найбольш сугучныя з гэтым творам жывапісу? Зачытайце.

У скорогаворцы правільна вымаўляйце гукі [ч] і [ц’].

СКОРАГАВОРКА

Чакала чайка чаянят.
Ручай чакаў ручаянят.
Чакалі чаяняты,
Пакуль ручаяняты
Памыюць ручаняты.
Рыгор Барадулін.

Перад паводкай

Максім Багдановіч

Праясняецца пагода,
Бо вярнулася вясна.
Усё чакаеш, што прырода
Ўстрапянецца ада сна.

І пад птушы крык і гоман,
Даўшы хвалям вольны ход,
Прыпадыме бацька Нёман
На хрыбце магутным лёд.

Зазвіняць жалобна крыгі,
І бурлівая вада
Снег, размоклы ў час адлігі,
Змые з лугу без сляда.

Дык разліўся жа раздольна
Ў чыстым полі і гаю
І красой паводкі вольнай
Душу выпрастай маю!

1. Якія прыкметы ўказваюць на раннюю вясну? Знайдзіце і зачытайце адпаведныя радкі.
2. Што вы ўяўлялі ў час чытання? Вусна апішыце карціны вясны.
3. Якія словы і выразы дапамагаюць уявіць вясну жывой, як чалавека? Знайдзіце і зачытайце іх.
4. Да каго і з якой просьбай Максім Багдановіч звяртаецца ў апошнім слупку?
5. Разгледзьце рэпрадукцыю карціны Алега Малчанава «Вясновая ўсмішка».

- Якімі радкамі з верша Максіма Багдановіча яе можна падпісаць? Зачытайце іх.
6. Вывучыце верш на памяць.

Лісце прыляцела

Уладзімір Карызна

Раненька,
На зорцы, на зары
Прыляцелі
Цёплыя вятры.

Сонца на блакіт снягоў
Прынеслі —
Зазвінелі ручайкі,
Як песні.

Прыляцелі жаўранкі
Здалёк,
Кожны галасок —
Нібы званок.

І шпакі за імі
Прыбылі,
Свіст парасыпалі
На палі.

Вось і лісцікі
Нарэшце прыляцелі,
Дружна
На галінках дрэў
Паселі,

Птушак слухаюць,
Паветра п'юць
І, здаецца,
Зараз запяюць!

1. Якім настроем прасякнуты верш? Патлумачце.
2. Па чым можна здагадацца, што ён пра вясну? Прачытайце выразы з прыкметамі гэтай пары года.
3. З чым паэт параўноўвае ручайкі? Голас жаўранкаў? Зачытайце адпаведныя радкі.
4. Чаму сярод іншых прыкмет аўтар больш увагі надае з'яўленню лісточкаў? Каго яны вам нагадалі?
5. Якія словы дапамаглі Уладзіміру Карызне «ажывіць» лісточкі, паказаць іх падобнымі на птушак?
6. Знайдзіце ў вершы словы, што рыфмуюцца. Прачытайце іх парамі.
7. Вывучыце верш на памяць.

Прачытайце верш. Выразна вымаўляйце гукі [г], [р], [ч], [ў] і [ц’].

Пралеска

Прыгрэла сонейка.
На ўзлеску
Птушыны спеў
Чуваць здаля...
Стаіць і слухае пралеска,
Як ціха дыхае зямля.
Авар’ян Дзеружынскі.

Зіхотны, зіхатлівы — які блішчыць, ззяе яркім, пералівістым святлом.
Гаманá (разм.) — бязладны шум ад мноства галасоў, гукаў.
Шы́біна — тое, што і шыба.

Пытанні

Мікола Мятліцкі

Спытала Ганулька ў кветак і траў:
— Скажыце, хто луг так прыгожа прыбраў?
Гаворыць дзяўчынцы вятроў гамана:
— Лугамі хадзіла Красуня Вясна!

Спытала Ганулька ў шумных палёў:
— Хто фарбы такое пяшчоты знайшоў?
І чуе ў адказ зноў такое яна:
— Палямі хадзіла Красуня Вясна!

Спытала Ганулька ў зіхотнай ракі:
— Сінечу на хвалі праліў хто такі?
Ёй шэпча ў адказ лёгкіх хваль гамана:
— Хадзіла ўзбярэжжам Красуня Вясна!

А сонечны зайчык на шыбіну — скок.
Кульнуўся свавольна ён, слепячы зрок.
І жмурыцца Ганна:
— Ды гэта ж яна,
Смяецца і скача, Красуня Вясна!

1. У каго цікавілася Ганулька пра вясновую прыгажосць? Пералічыце дзейных асоб у вершы.
2. Што чула дзяўчынка ў адказ на сваё запытанне?
3. Як характарызуе саму Ганульку яе размова з кветкамі, травамі, вятрамі, палямі, ракою?
4. Дзякуючы каму дзяўчынка здагадалася аб надыходзе вясны? Чаму менавіта сонечны зайчык паслужыў ёй падказкай?
5. Чым верш Міколы Мятліцкага «Пытанні» падобны да народнай песні?
6. Які настрой стварае гэты верш? Прачытай яго выразна, перадаючы вясенні настрой паэта.

7. Разгледзьце рэпрадукцыю карціны Генрыха Вейсенгофа «Вясна».

Якія пытанні Ганулькі можна задаць да гэтага твора жывапісу? Зачытайце іх.

Размяркуйце ролі ў вершы. Прачытайце яго па ролях.

Праверце свае веды і ўменні

Ведаю...

1. У якіх творах даецца такое апісанне вясновай прыроды?

- а) «Зазвіняць жалобна крыгі,
І бурлівая вада
Снег, размоклы ў час адлігі,
Змые з лугу без сляда»;

б) «Пачарнеў на полі снег, а на ўзгорках сталі паказвацца чорныя лапінкі, лысіны. Па вуліцах пацяклі равочкі каламутнай вады. Весела бягуць яны разоркаю з поля праз двор, блішчаць і срэбрам пераліваюцца на сонейку. Цякуць яны і ўсё большаюць».

2. Да якіх твораў зроблены гэтыя малюнкi? Назавіце аўтараў гэтых твораў.

3. Адгадайце, пра каго ці пра што гаворыцца ў наступных радках.

а) «Вось і ...

Нарэшце прыляцелі,
Дружна
На галінках дрэў
Паселі,

Птушак слухаюць,
Паветра п'юць
І, здаецца,
Зараз запяюць!»;

б) «Сустрэнуцца, забулькаюць нешта вясёленькае адзін аднаму, сальюцца і пабягуць далей разам. Іх сустрэне зноў новы равок, а там, пазіраеш, прыстане і чацвёрты, і пяты. І ўсе яны зліваюцца: разам і веселей, і лягчэй ваяваць з тымі парогамі, якія загароджваюць ім дарогу».

Разумею, магу патлумачыць...

1. Чаму некаторым людзям падабаецца вясна?
2. Якія вершы і апавяданні з гэтага раздзела спадабаліся вам? Чаму?
3. З якой мэтай пісьменнікі ў сваіх творах ужываюць вобразныя словы і выразы?

Умею...

1. Выразна чытаць на памяць вершы «Мама» Адама Русака і «Перад паводкай» Максіма Багдановіча.

2. Устаўляць прапушчаныя словы ў паэтычныя радкі:

а) «Палячу я ...

На лугі, палеткі,

Назбіраю ...

Мёду з кожнай ...»;

б) «Спытала Ганулька ў кветак і траў:

— Скажыце, хто луг так прыгожа ...?

Гаворыць дзяўчынцы вятроў гамана:

— Лугамі хадзіла!».

3. Разгледзьце малюнкi. Складзіце апавяданне. Дайце яму загаловак.

Апорныя словазлучэнні і сказы: з боку лесу, на адной з крыг, спалоханае медзведзяня, Максімка не разгубіўся, бацька чысціў ад снегу сцяжынку, было небяспечна, хуткае цячэнне, лодку кідала ў розныя бакі, зачাপіў багром, пасадзіў малое ў лодку, на супрацьлеглы бераг, высадзіў медзведзяня, аблізвала языком, як бы дзякавала чалавеку, Максімка ганарыўся сваім татам.

ХТО ХОЧА ШЧАСЛІВА ЖЫЦЬ, ТОЙ ПРАЦУ ПАВІНЕН ЛЮБІЦЬ

Мы пазнаёміся з новымі творамі на тэму працы і адносін да працавітых людзей розных прафесій, вызначым ролю прафесіі ў жыцці чалавека.

Мы працягнем вучыцца:

- ◆ тлумачыць учынкі дзейных асоб, выказваць свае адносіны да іх;
- ◆ падрабязна пераказваць змест прачытаных апавяданняў.

Мы навучымся:

- ◆ выразна чытаць вершы з гэтага раздзела, перадаваць іх настрой;
- ◆ разумець, у чым заключаецца асноўная думка прачытаных твораў.

Лёгкі хлеб

Беларуская народная казка

Касіў на лузе касец. Змарыўся і сеў пад кустом адпачыць. Дастаў торбачку, развязаў і пачаў есці.

Выходзіць з лесу галодны воўк. Бачыць — касец пад кустом сядзіць і нешта есць.

Падышоў да яго воўк:

— Ты што ясі, чалавеча?

— Хлеб, — адказвае касец.

— А смачны ён?

— Дзіва што смачны!

— Дай мне пакаштаваць.

— Калі ласка!

Адламаў касец кавалак хлеба і даў ваўку. Спадабаўся ваўку хлеб. Ён і кажа:

— Хацеў бы я кожны дзень хлеб есці, але дзе мне яго даставаць? Парай, чалавеча!

— Добра, — кажа касец, — навучу цябе, дзе і як хлеб даставаць!

І пачаў ён вучыць ваўка:

— Перш-наперш трэба зямлю ўзараць...

— Тады і хлеб будзе?

— Не, браце, пачакай. Потым трэба забаранавіць...

— І можна хлеб есці? — замахнуў воўк хвостом.

— Што ты, пачакай яшчэ. Раней трэба жыта пасеяць...

— Тады будзе хлеб? — аблізнуўся воўк.

— Не яшчэ. Дачакайся, пакуль жыта ўзыдзе, халодную зіму перазіме, вясной вырасце, потым закрасуе, потым пачне наліваць зярняты, потым спець...

— Ох, — уздыхнуў воўк, — вельмі ж доўга чакаць. Але цяпер-то ўжо я наемся хлеба ўволю!

— Дзе там наясіся! — перапыняе касец. — Рана яшчэ. Спачатку спелае жыта трэба зжаць, потым у снапы звязаць, снапы ў бабкі паставіць. Вецер іх правее, сонейка прасушыць, тады вязі іх на ток...

— І есці хлеб буду?

— Які нецярплівы! Спачатку трэба снапы абмалаціць, зярняты ў мяшкі сабраць, мяшкі ў млын завезці ды мукі намалоць...

— І ўсё?

— Не, не ўсё. Муку трэба замясіць у дзяжы і чакаць, пакуль цеста падыдзе. Тады ў гарачую печ садзіць.

— І спячэцца хлеб?

— Але, спячэцца хлеб. Вось тады і наясіся яго, — скончыў касец навуку.

Задумаўся воўк, потым пачухаў лапай патыліцу і кажа:

— Не! Гэтая работа занадта марудная і цяжкая. Лепш парай мне, чалавеча, як лягчэй яду здабываць.

— Ну што ж, — кажа касец, — калі не хочаш цяжкі хлеб есці, параю табе лёгкі. Ідзі на выган, там конь пасецца.

Пайшоў воўк на выган. Ubачыў каня і кажа:

— Конь, конь! Я цябе з'ем.

— Што ж, — кажа конь, — еш. Толькі спачатку здымі з маіх ног падковы, каб не ламаць табе зубы аб іх.

— І то праўда, — згадзіўся воўк.

Нагнуўся ён падковы здымаць, а конь як стукне яму капытом у зубы...

Перакуліўся воўк ды ходу.

Прыбег да рэчкі. Бачыць — на беразе гусі пасуцца. «Ці не з'есці мне іх?» — думае. Потым і кажа:

— Гусі, гусі! Я вас з'ем.

— Што ж, — адказваюць гусі, — еш. Але спачатку зрабі нам адну паслугу перад смерцю.

— Якую? — пытаецца воўк.

— Пайграй нам, а мы паскачам.

— Гэта можна. Іграць я мастак.

Сеў воўк на купіну, задраў галаву і давай выць. А гусі тым часам крыламі — мах, мах! Узняліся і паляцелі.

Злез воўк з кўпіны, правёў гусей вачамі і пайшоў далей ні з чым.

Ідзе ён, ідзе — бачыць: на полі чарада авечак пасецца, а пастух спіць. Нагледзеў воўк у чарадзе самага большага барана, схапіў яго і кажа:

— Баран, баран, я цябе з'ем.

— Што ж, — кажа баран, — такая мая доля. Але каб не мучыцца мне доўга ды і табе каб не

ламаць зубы аб мае стары́я косці, стань лепш
вунь у той лагчы́нцы і разяў рот, а я ўзбягу на
ўзгорак, разганюся і сам ускочу табе ў рот.

— Дзякуй за параду, — сказаў воўк.

Стаў ён у лагчынцы, разявіў рот і чакае. А ба-
ран узбег на горку, разагнаўся ды — бух! —
рагамі ваўка ў галаву. Аж іскры пасыпаліся з
вачэй у ваўка.

Ачухаўся воўк, пакруціў галавою і разважае:
— Цікава: з'еў я яго ці не?

А тым часам касец скончыў работу ды ідзе
дахаты.

Пачуў ён воўчыя словы і кажа:

— З'есці-то не з'еў, але паспытаў лёгкага
хлеба.

1. Што асуджаецца ў гэтай казцы?
2. Чаму не спадабалася ваўку «навука» касца?
3. Раствлумачце, што значыць *лёгкі хлеб, цяжкі хлеб*.
4. Прачытайце казку па асобах.
5. Якія з прыказак падыходзяць да сэнсу казкі?

ПРЫКАЗКІ

- Без працы няма чаго хлеба шукаці.
- Найсмачнейшы хлеб ад сваёй працы.
- На языку — хоць куды́, а на працы — нікуды́.
- Дзе шчырая праца — там густа, а дзе ля-
нота — там пуста.

1. Разгледзьце рэпрадукцыю карціны Алены Флёравай «Бацька і сын».

2. Адкажыце на пытанні.

- 1) Чаму мастачка дала карціне такую назву?
- 2) Чым заняты бацька і сын? Апішыце, у што яны апранутыя. Як выглядаюць іх твары? Колькі хлопчыку прыкладна гадоў?
- 3) З ахвотай ён вучыцца касіць ці без усякага жадання? Па чым вы мяркуеце?
- 4) Чаму бацька траціць свой час на вучобу малога сына?
- 5) Хто адлюстраваны на дальнім плане? Чым яны занятыя?
- 6) Якімі фарбамі намалявана неба?
- 7) Як аўтар карціны адносіцца да сваіх герояў? Чаму вы так думаеце?

Правільна вымаўляйце гукі [г], [ў], [ц'] у час чытання ўрыўка з верша.

Ганаруся

Будаўнік, мантажнік, слесар,
Вас я рад заўжды вітаць.
Многа розных ёсць прафесій,
Трэба мне адну абраць...
Міхась Пазнякоў.

Буду настаўнікам

Эдзі Агняцвет

З беларускай шчырай мовай
Ладзяць нашы галасы.
Эх, пяюцца самі словы:
— Бусел,
верасень,
лясы!

З Вольгай Паўлаўнай цікава.
Не злуецца, не крычыць.
Мы, як быццам для забавы,
Разам вучымся лічыць.

А бяжым на перапынак,
Чуюць хлопчыкі наказ:

— Паважайце вы дзяўчынак —
Будуць паважаць і вас!

Падрасту і ўсё згадаю,
Вашых слоў мне не забыць:
— Дзеці, кожнаму жадаю
Чалавекам добрым быць!

У няшчасці друг далёкі,
Трапіў у бяду сусед —
Не глядзі спакойна збоку,
Памажы яму як след!

Адкрывае школа цуды
Мне і ўсім маім сябрам.
Калі-небудзь, можа, буду
Я настаўнікам і сам.

1. Дзякуючы каму дзеці палюбілі беларускую мову?
2. Як вы разумееце сэнс радкоў:
«З беларускай шчырай мовай
Ладзяць нашы галасы»?
3. Што кажа вучань пра характар сваёй настаўніцы Вольгі Паўлаўны? Прачытайце адпаведныя радкі.
4. Якія словы настаўніцы запомніў аўтар на ўсё сваё жыццё? Знайдзіце і зачытайце іх. Ці спадабаліся яны вам? Чаму?
5. Якую ролю ў жыцці чалавека адыгрывае школа і настаўнікі?
6. Вывучыце верш на памяць.

Мўляр — рабочы, які будзе што-небудзь з каменя або цэгля.

Рыштава́нне — часовае збудаванне з дошак, стоек або металічных трубак, якое ўстанаўліваецца ўздоўж сцен будынка для правядзення будаўнічых або рамонтных работ.

Паўлік-будаўнік

Іван Муравейка

Паўлікаў тата — будаўнік. Працуе мўлярам — складае з цэгля будынкi. Амаль палавіна дамоў у iх вёсцы — мураваныя, і ўсе пабудаваў Паўлікаў тата са сваімі таварышамі.

Аднойчы тата сказаў Паўліку:

— Ты ўжо скончыў дзіцячы садзік і паступіў у школу, у першы клас. Калі станеш зусім-зусім дарослы, кім ты будзеш?

— Буду, як ты, будаўніком, — адразу ж адказаў Паўлік, бо гэта ён даўно ўжо вырашыў.

— Добра, — падтрымаў сыночка тата. — Наша прафесія — самая патрэбная на зямлі. Мая брыгада пачала будаваць новы магазін. Ты хацеў бы нам дапамагчы?

— Яшчэ як хацеў бы! — узрадаваўся Паўлік. — Але ж я нічога не ўмею.

— Я цябе навучу...

Паўлік здагадаўся, што тата хоча ўзяць яго з сабой на будоўлю, і, каб ён не перадумаў, сказаў:

— Дык хадзем хутчэй.

На будоўлі Паўліка сустрэлі весела:

— У нашу брыгаду прыбыло папаўненне. Цяпер мы хутка закончым будаўніцтва.

Тата дапамог сыну ўзысці на рыштаванні, і яны пачалі працаваць.

— Бяры цагліну, — сказаў тата.

Паўлік узяў.

— Кладзі сюды на раствор.

І яшчэ адну цагліну паклаў Паўлік.

— А цяпер, сыноч, бяжы дахаты, — сказаў тата. — Як закончыш першы клас — пакладзеш чатыры цагліны, другі клас — восем цаглін, трэці — шаснаццаць, чацвёрты — трыццаць дзве...

— А як скончу школу, колькі цаглін я за дзень буду класці? — запытаўся Паўлік.

— Тады ты будзеш сапраўдным будаўніком і пакладзеш столькі цаглін, колькі я цяпер кладу.

Паўлік злез з рыштаванняў і доўга глядзеў, як працуе яго тата.

Неяк, калі першакласнікі праходзілі ля будучага магазіна, Паўлік паказаў рукой на сярэдзіну сцяны:

— Вунь тыя дзве цагліны — мае!

Ці паверылі Паўліку яго сябры?

1. Кім працаваў Паўлікаў тата? Што вы ўжо ведаеце пра гэту прафесію?
2. На якую тэму тата аднойчы гутарыў з сынам? Як гэта характарызуе бацьку?
3. З якой мэтай тата вырашыў запрасіць сына з сабой на працу?
4. Чаму прафесія будаўніка лічыцца самай патрэбнай на зямлі?
5. Паразважайце, кім у будучым стане Паўлік.

Размяркуйце ролі і прачытайце аповяданне па асобах.

Касмы́ль (разм.) — скудлачаная пасма валасоў.

Вало́к — доўгая града згрэбленага сена.

Валкава́ць — зграбаць сухую скошаную траву ў валкі.

Маленькі фермер

Міхась Даніленка

Вёска Росіца невялікая — усяго дванаццаць двароў. Сюды Максімкавы бацькі пераехалі з горада. Тата адрамантаваў даўжэзны цялятнік: перакрыў лістамі шыферу, зрабіў новыя загарадкі, паілкі для цялят. Пад павець паставіў трактар з прычэпам. Калі ўсё было зроблена, ён задаволена паляпаў Максімку па плячы.

— Будзеш нашым памочнікам, — сказаў бацька. — Заўтра прыгонім з Сяргеем бычкоў.

Сяргей — старэйшы Максімкаў брат. Ён ужо перайшоў у восьмы клас. Раней у горадзе школа была побач. Цяпер жа трэба хадзіць кіламетраў за восем. Побач са школай ёсць вялікая ферма, адкуль раніцай прыгналі бычкоў — пярэсценькіх, з пакручастымі касмылямі поўсці над шырокімі лбамі.

І пабеглі, закруціліся ў бясконцай працы дні. Бацька наладжваў «электрапастуха»: на ўкапанья

слупы нацягваў дрот — агароджваў участак, дзе пасвіліся бычкі. А яшчэ трэба было касіць траву, чысціць летні загон, вазіць тарфакрошку на подсіл. Добра, што Сяргей дапамагаў бацькам. Ды і Максімка часта пакідаў свае караблікі на рачулцы і бег прыглядваць за бычкамі, каб не ўбіліся дзе ў канюшыну.

— Што б мы рабілі тут без цябе? — абдымала Максімку маці. — Наш ты маленькі фермер...

— А хто такі фермер, мама? — пацікавіўся Максімка.

— Гэта, сыноч, гаспадар, — растлумачыла маці. — Ты ж дапамагаеш нам і бычкоў пасвіць, і сена валкаваць, і вадку ў карыты з кранаў пускаеш... Пачакай, вось прыедуць яшчэ з горада

людзі, перайначыцца наша глухая Росіца. За-
звіняць вечарамі на вуліцах песні...

Хутчэй бы! Бо зараз позна вечарам толькі
на верандзе Максімкавага дома гучала музыка.
Гэта Сяргей уключыў радыёпрыёмнік. І не ва
ўсіх хатах свяціліся вокны. Мусіць, чакалі, калі
прыедуць новыя гаспадары.

1. Куды пераехалі Максімкавы бацькі з горада?
2. Хто такі фермер? Што вы даведаліся пра яго з апа-
вядання? Ці лёгка быць фермерам? Сваю думку
пацвердзіце словамі з твора.
3. Як вы разумееце сэнс выразу «бег прыглядаць за
бычкамі, каб не ўбіліся дзе ў канюшыну»?
4. Якую пасільную дапамогу аказваў сям'і Максімка?
Як гэта характарызуе яго?
5. Пра што марылі дзеці і дарослыя ў Максімкавай
сям'і? Прачытайце.

Падзяліце аповяданне на сэнсавыя часткі.
Кожнай частцы дайце заглавак. Перака-
жыце змест твора па плане.

ПРЫКАЗКІ

- Праца чалавека трымае і ўзбагачае, а гуль-
тайства псуе.
- Усё што ўмееш, тое добра.
- Хто працуе, той не сумуе.

З’ябліва — поле, узаранае з восені пад веснавую сяўбу.

Тата ў Ромы — аграном

Змітрок Марозаў

Падышоў да таты Рома:
«Раскажы пра агранома.
Што ён робіць? Чым заняты?...»
«Добра! — сыну кажа тата. —
На сяле — усім вядома —
Не пражыць без агранома.
Летам, восенню, вясной
І марознаю зімой
Дбае ён пра ўраджай...»
Кажа Рома: «Пачакай!
Не расце зімой нічога,
Вецер вые ля парога,
Поле спіць глыбокім сном...»
«Ды не дрэмле аграном, —
Зноў даводзіць сыну тата. —
Зранку вельмі я заняты.
Торф і гной на поле возім,
Каб радзіла бульба ўвосень.
А яшчэ кампост рыхтуем,
На такую ячмень сартуем,
Трэба скласці план сяўбы...»

Словам, тут не да гульбы!»
«А вясной, — пытае Рома, —
Колькі спраў у агранома?»
Кажа тата: «Не злічыць:
Трэба жыта падкарміць,
Поле хораша ўзараць,
Да сяўбы падрыхтаваць.
А яшчэ павінен ён
Ведаць, дзе пасеяць лён,
Кукурузу і ячмень...
Корміць год вясновы дзень!»

* * *

«Ну а ўлетку, — кажа Рома, —
Мне самому ўсё вядома!
Трэба луг у час касіць,
Прапалоць і падкарміць
Буракі, капусту...

Дома

Не сустрэнеш агранома!»
«І ў жніво, — даводзіць тата, —
На сяле турбот багата.
Хлебаробам не да сну,
Жнуць камбайны збажыну.
Дзень і ноч грукоча ток...
Трэба кожны каласок
Да зярнятка змалаціць...
Аграном за ўсім глядзіць!»

«Ну а восенню?» —

«Увосень

У мяне работ мо з восем!

Трэба

Бульбу дакапаць,

Луг на зябліва ўзараць,

Звездзі лён, пасеяць жыта...»

«Зразумеў цяпер нібыта, —

Задуменна кажа Рома, —

Не растуць без агранома

Жыта, бульба, буракі,

Памідоры, агуркі...

Шмат прафесій у жыцці,

Толькі лепшай не знайсці!»

1. З якімі пытаннямі звярнуўся да бацькі сын Рома?
2. Якой працай заняты аграном зімой, вясной, летам і восенню? Прачытайце адпаведныя ўрыўкі з твора.
3. Растлумачце сэнс наступных слоў бацькі: «Корміць год вясновы дзень!» і «Увосень у мяне работ мо з восем!».
4. Чаму Рома лічыць, што лепшая прафесія ў жыцці — гэта прафесія агранома?

Падрыхтуйцеся да выразнага чытання верша па ролях і праінсцэніруйце яго.

Медсястра

Уладзімір Ліпскі

Марынка з мамай глядзелі па тэлевізары мультфільм, а бабуля збіралася ў клуб.

Калі яна зайшла ў пакой, Марынка падхапілася і радасна закрычала:

— Ой, якая ты прыгожая!

Бабуля надзела новы, бэзавага колеру касцюм, белую кофту, бліскучыя новыя туфлі.

— А якія ў цябе значкі! — Марынка падбегла да бабулі і пакратала рукою шоўкавыя стужкі.

Тут паднялася з канапы мама, выключыла тэлевізар і сказала:

— Бабулі трэба ўжо ісці, а то спозніцца. А пра медалі табе раскажу я.

Аказваецца, што бабуля некалі была на вайне, выносіла з поля бою параненых салдат, перавязвала ім раны, лячыла. Яна была смелая, нічога не баялася. За гэта яе і ўзнагародзілі медалямі...

— Бабуля наша і зараз лечыць хворых людзей, — расказвала далей мама. — Яна шмат каму дапамагла паправіцца. І вось сёння ёй будуць уручаць новую ўзнагароду — медаль «За працоўную адзнаку».

Мама з Марынкай доўга разглядвалі альбом з фотаздымкамі. На іх Марынка пазнавала сваю

бабулю — медыцынскую сястру. Яна была то ў ваеннай пілотцы, то ў белай шапачцы, як доктар Айбаліт.

Нешта адбылося ў той вечар з Марынкай. Яна не хацела больш глядзець вясёлыя мультфільмы. Прысела ля сваёй шафкі з цацкамі і пачала перабіраць іх. А праз нейкі час папрасіла:

— Мамачка, дай мне ваты і бінт. І яшчэ нітак...

У мішкі ледзь трымалася лапа — Марынка доўга старалася, але ўсё ж прышыла яе. Зайчыку перавязала вуха. Ён яго трохі абадраў, калі падаў з балкона. Ляльцы абула чаравікі, каб яна не захварэла.

Яна супакойвала ўсіх, калыхала, каб хутчэй паснулі.

Мама сядзела на канапе і займалася сваёй справай — шыла. Раптам яна ціха войкнула і замахала рукой.

— Што з табой? — спалохалася Марынка.

— Палец укалола. Нічога, зараз пройдзе.

Марынка агледзела маміну руку і сур'ёзна сказала:

— Трэба зрабіць перавязку!

1. Куды збіралася бабуля Марынкi?
2. Што расказала мама дзяўчынцы пра ваеннае жыццё бабулі? Перакажыце яе аповед.
3. Хто натхніў ці што натхніла Марынку пагуляць у медыцынскую сястру?
4. Як вы разумееце сэнс назвы апавядання? Пра якую медсястру ідзе гаворка — унучку ці бабулю?

Праверце свае веды і ўменні

Ведаю...

1. У якім творы і пра якую прафесію пісьменнік апавядае так:

а) «— Гэта, сыноч, гаспадар, — растлумачыла маці. — Ты ж дапамагаеш нам і бычкоў пасвіць, і сена валкаваць, і вадку ў карыты з крапаў пускаеш...»;

б) «— Добра, — падтрымаў сыночка та-та. — Наша прафесія — самая патрэбная на зямлі. Мая брыгада пачала будаваць новы магазін. Ты хацеў бы нам дапамагчы? — Яшчэ як хацеў бы! — узрадаваўся Паўлік»;

в) «З Вольгай Паўлаўнай цікава.

Не злуецца, не крычыць.

Мы, як быццам для забавы,

Разам вучымся лічыць»;

г) «...Трэба жыта падкарміць,

Поле хораша ўзараць,

Да сяўбы падрыхтаваць.

А яшчэ павінен ён

Ведаць, дзе пасеяць лён,

Кукурузу і ячмень...

Корміць год вясновы дзень!»?

2. Да якіх твораў зроблены гэтыя малюнкi? Назавіце іх.

3. Устанавіце адпаведнасць паміж назвамі твораў і імёнамі герояў гэтых твораў.

Героі	Твор
А) Бабуля, маці, Марынка;	1) «Паўлік-будаўнік»;
Б) бацька, Рома;	2) «Маленькі фермер»;
В) Сяргей, Максімка, бацька, маці;	3) «Тата ў Ромы — аграном»;
Г) Паўлік, тата	4) «Мядсястра»

Разумею, магу растлумачыць...

1. Чым аб'яднаны ўсе вершы і апавяданні гэтага раздзела? Вызначце іх агульную тэму і асноўную думку.

2. Якія творы з гэтага раздзела вам найбольш спадабаліся і запамніліся? Назавіце іх.

3. Што за мудрыя ўрокі вы атрымалі дзякуючы гэтым вывучаным творам?

4. Як вы думаеце, чаму пытанне выбару прафесіі ў жыцці чалавека застаецца адным з самых галоўных?

Умею...

1. Пераказваць змест апавяданняў «Паўлік-будаўнік» Івана Муравейкі і «Маленькі фермер» Міхася Даніленкі.

2. Суаднесці прозвішчы аўтараў і назвы іх твораў:

<i>І. Муравейка</i>	«Маленькі фермер»
<i>У. Ліпскі</i>	«Паўлік-будаўнік»
<i>М. Даніленка</i>	«Буду настаўнікам»
<i>Э. Агняцвет</i>	«Медсястра»

3. Складзі прыказкі. Растлумачыць іх сэнс.

а) няма хлеба Без працы шукаці.
чаго

б) без працы, без крылаў. што птушка
Чалавек

в) а густа, дзе лянота — там Дзе
шчырая там праца — пуста.

МІРНА ЖЫЦЬ — ШЧАСЛІВЫМ БЫЦЬ

Мы пазнаёміся з вершамі і апавяданнямі пра мужнасць і гераізм людзей у гады Вялікай Айчыннай вайны, пра жыццё дзяцей у пасляваенны час, пра ўшанаванне герояў.

Мы будзем вучыцца:

- ◆ вызначаць час і месца падзей, што паказаны ў мастацкіх творах;
- ◆ назіраць за формай апавядання: хто распавядае — аўтар ці герой;
- ◆ тлумачыць учынкі дзейных асоб, выказваць свае адносіны да іх.

Мы навучымся:

- ◆ выразна чытаць верш з гэтага раздзела і перадаваць яго настрой;
- ◆ падрабязна пераказваць частку апавядальнага твора па складзеным плане.

Прачытайце верш. Правільна вымаўляйце гукі [ч], [р], [ц’].

Тры чарадзеі

Тры чарадзеі
На свеце жывуць.
Утрох яны сеюць,
Утрох яны жнуць...
Тры чарадзеі
На свеце жывуць.
Іх Працаю,
Дружбаю,
Мірам
Завуць.
Міхась Пазнякоў.

Кўля — невялікі свінцовы прадаўгаваты снарад для стральбы з ручной агнястрэльнай зброі і кулямёта.

Пагóжы — ясны, цёплы.

Удава́ — жанчына, у якой загінуў або памёр муж.

Помнік герою

Міхась Пазнякоў

Герою з Масквы ці з-за Дона,
Майму земляку ці з-за Волгі

Пад юным зажураным клёнам
Стаіць абеліск ля дарогі.
Далёка ад роднага краю
Сцяжыну яго абарвала
Тупая варожая кўля.
Хавала яго не матуля.
Салют не грымеў над грудком —
Хавалі салдата цішком
Уночы жанчыны-сялянкі
На мужнай зямлі партызанскай.

Не быў ён знаёмы нікому,
Застаўся таму невядомы.
У Дзень Перамогі пагожы
Абнеслі грудок агароджай.

Чырвоная гордая зорка
Зазяла над сумным пагоркам.
Удовы з адноўленай вёскі
Пасеялі побач валошкі,
Маленькую лаўку зрабілі
І клён малады пасадзілі.

Расце ён, салдату спявае
Пра маці, што дома чакае.

1. Які настрой выклікаў у вас верш Міхася Пазнякова?
2. У памяць аб кім стаіць каля дарогі абеліск? Чаму на ім не напісана імя пахаванага салдата?
3. Якую гісторыю з жыцця героя раскажаў паэт? Прачытайце адпаведны ўрывак з твора.
4. Па чым можна здагадацца, што салдата пахавалі беларускія жанчыны? Адказ падмацуйце радкамі з верша.
5. Як ушаноўваюць памяць аб загінуўшым? Прачытайце.

1. Разгледзьце малюнак на с. 71.
2. Адкажыце на пытанні.

- 1) Чым заняты дзеці? Раскажыце.
- 2) Ці падыходзіць малюнак да назвы раздзела «Мірна жыць — шчаслівым быць»? Дакажыце.
- 3) Каму мы павінны быць удзячнымі за мірнае неба над галавой? Знайдзіце падказку на малюнку.

Канту́зіць — нанесці ўдар або траўму арганізму (пры выбухах, разрывах снарадаў) без пашкодвання покрыва цела.

Лазарэ́т — невялікая ваенная бальніца.

Байні́ца — адтуліна ў сцяне абарончых збудаванняў для вядзення агню.

Роспа́ч — пачуццё крайняй безнадзейнасці, упадак духу, выкліканы якім-небудзь няшчасцем, непрыемнасцю.

Дакор — папрок, выказаны каму-небудзь за што-небудзь.

Юныя абаронцы

Алесь Махнач

Непрытомнага байца асцярожна знялі з насілак і паклалі на цагляную падлогу.

— Яго моцна канту́зіла... Выбухам... — пакідаючы лазарэ́т, сказаў Пеця Васільеў.

У пагранічнай крэпасці над Бугам трэці дзень лютава́ла вайна. Усе, хто мог трымаць у руках зброю, былі там, наверсе, дзе несціхана грымеў бой.

У падвальным лазарэце было цесна. Не хапала матрацаў, шынялёў, і параненых клалі на голую падлогу.

Палоска святла, што скупа прабівалася ў лазарэ́тнае акенца-байніцу, пацямнела ад дыму.

Каб не хадзіць вобмацкам, Валя Зёнкіна і Нюра Кіжаватава запалілі самаробную газоўку — з гільзы артылерыйскага снарада.

— Загадваю! Не дазваляць цяжкараненым займаць абарону! — прагучаў з цёмнага праёма дзвярэй голас лейтэнанта Андрэя Кіжаватава. Да вайны лейтэнант быў начальнікам пагранічнай заставы, а цяпер разам з іншымі камандзірамі кіраваў абаронай аднаго з участкаў Брэсцкай крэпасці.

Нюра здагадалася: бацька прыходзіў, каб сказаць, што ён жывы і здаровы. І, вядома, глянуць на яе, дачку: як яна тут, у гэтым пекле?

Тым часам Валя Зенкіна ўзяла газоўку, падышла да байца, якога прынеслі Пеця Васільеў і яго сябры — юныя санітары.

— Пагранічнік...

Гэта слова балюча, як стрэмка, кальнула Нюру. Яна кінулася да кантужанага байца, глянула ў твар і пазнала пасыльнага, які часта прыб'ягаў да яе бацькі.

— Бабронак!.. З нашай заставы...

Дзяўчынкі прыўзнялі пагранічніка, далі яму вады. Баец застагнаў, расплюшчыў вочы, затрымаў здзіўлены позірк на Нюры.

— Вы ў лазарэце, — сказала Нюра. — Вас не параніла, толькі кантузіла...

Пагранічнік заварушыўся, пачаў абмацваць рукамі падлогу вакол сябе. Дзяўчынкі адразу здагадаліся, што яго так непакоіць.

— Ваша вінтоўка тут, не трывожцеся, — загаварыла Валя. — Вось яна... Толькі вам нельга ўставаць, ляжыце...

Баец, здавалася, не чуў, што кажуць дзяўчынкі. Ён усё яшчэ не мог здаўмецца, як трапіў сюды, у гэты цёмны падвал. Дзе яго баявыя таварышы? Ён з цяжкасцю падняўся і, абапіраючыся на вінтоўку, ступіў крок-другі да вузкай палоскі святла ў сцяне. І пахіснуўся. Вось-вось упадзе, зноў страціць прытомнасць. Валя падтрымала яго, давяла да акенца-байніцы.

Бой працягваўся. Спакойна, каб не прамагнуцца, баец пачаў страляць па фашыстах, якія наступалі ад Цярэспальскай брамы. Яму цяжка

было трымацца на нагах, і, каб не асунуцца на падлогу, ён яшчэ болей падаўся наперад, высунуўся з акенца. Непадалёку ўпала міна і моцным выбухам адкінула байца назад, у падвал.

Дзяўчынкі схіліліся над пагранічнікам, які ляжаў, нібы мёртвы. Пульс ледзь праслухоўваўся. Сэрца білася з перабоямі. Каб не трывожыць двойчы кантужанага байца, сяброўкі не сталі пераносіць яго на ранейшае месца, у глыб падвала. Знайшлі шинель, згарнулі, паклалі пад галаву.

Валя была ў распачы. Выходзіць, яна парушыла загад камандзіра: памагла цяжка кантужанаму пагранічніку дабрацца да акенца-байніцы. Ён сам не змог бы дайсці, заняць абарону. Ці выжыве ён цяпер?

Нюра Кіжаватава моўчкі абняла сяброўку: словы дакору тут былі лішнія. Яна і сама парушала суровы загад камандзіраў: «Дзецям сядзец у падвалах!» Калі абаронцам крэпасці было вельмі цяжка, Нюра разам з іншымі выходзіла з падвала, паўзла туды, дзе грымеў жорсткі бой: выцягвала з-пад агню і перавязвала параненых, падносіла байцам патроны і гранаты.

Але сказаць пра ўсё гэта сяброўцы Нюра не паспела. Пеця Васільеў і яго сябры-санітары прынеслі новага параненага. І трэба было яго ратаваць.

1. Калі і дзе адбываюцца падзеі, апісаныя ў апавяданні?
2. Як выглядаў падвальны лазарэт? Прачытайце. Якое ўражанне выклікала ў вас яго апісанне?
3. Назавіце дзейных асоб твора.
4. Якую дапамогу аказвалі дзеці цяжкапараненым байцам? Ці лёгка было дзецям дапамагаць дарослым? Чаму?
5. Што раскажаў пісьменнік пра кантужанага пагранічніка Бабронка? Падрабязна перакажыце гэты эпізод па сваім плане. Як гэты ўчынак характарызуе байца?
6. Чаму пісьменнік раскажаў пра гэты эпізод з часоў Вялікай Айчыннай вайны?

1. Разгледзьце рэпрадукцыю карціны Эдуарда Белагурава «Дзеці вайны».

2. Адкажыце на пытанні.

1) Каго вы бачыце на карціне? Куды, на вашу думку, накіроўваюцца дзеці?

2) Які гістарычны час адлюстраванаў мастак? Па якіх дэталях можна здагадацца, што ідзе вайна?

3) Якімі мастак малюе дзяцей? Апішыце іх.

4) Чаму адна з дзяўчынак, што ў цэнтры, узяла з сабой у дарогу ляльку? Аб чым гэта сведчыць?

5) Што ўвасабляе сабой абпалены блакітны фотаздымак з маці і дзіцем, што ўзвіваецца над бежанцамі?

6) Чаму на карціне пераважаюць чорна-жоўтыя фарбы? Што яны сабой увасабляюць?

7) Якія пачуцці і настрой выклікала ў вас карціна «Дзеці вайны»?

8) Што хацеў сказаць мастак сваім палатном?

Гарма́та — агульная назва артылерыйскай зброі.

Блінда́ж — абарончае збудаванне для ўкрыцця салдат ад агню праціўніка.

На вайне і не такое бывае (Подзвіг ката Марціна)

Іван Муравейка

А з’яраз, дзеткі, я вам раскажу пра ката-франтавіка. Так, так, франтавіка. Я яго не выдумаў, ён быў на самай справе.

Быў месяц май. На нашым участку фронту панавіў спакой — ні мы, ні фашысты не атакавалі. Перастрэлка, вядома, вялася — аўтаматы і кулямёты, мінамёты і гарма́ты часам падавалі свой голас. А ў той дзень стаяла цішыня.

Надышоў абед. Я сядзеў ля бліндажа і апетытна еў прасяну́ю кашу з мясам. Бачу — за некалькі крокаў ад мяне сядзіць худы чорны кот і з зайздрасцю глядзіць на мой кацялок. Няцяжка было зразумець — галодны. За нямецкай лініяй абароны віднелася невялікая вёска. З яе кот і прыбег. Адкуль жа яшчэ? Мабыць, спачатку заглянуў на нямецкую кухню, але яго прагналі, і ён накіраваўся да нас. Я паклаў на траву лыжку кашы і кавалачак мяса — кот накінуўся на яду, нібы на жывую мыш.

Наеўся і лёг на бліндаж, задрамаў. Раптам недалёка разарвалася варожая міна, потым — другая, трэцяя. Кот усхапіўся і імгненна залез на самую верхавіну бярозы, якая ўзвышалася ля бліндажа.

— Захацеў паглядзець, адкуль міны ляцяць, — засмяліся салдаты.

Зноў настала цішыня. Кот злез з бярозы і па-
бег да нямецкіх акопаў.

— Пайшоў у атаку.

Пра ката мы хутка забыліся, а ён пра нас — не. На наступны дзень, таксама ў час абеду, ён з’явіўся перад маімі вачыма. Я зноў яго сытна накарміў, а ён зноў улёгся на бліндажы. Немцы не стралялі, і Марцін — так я назваў свайго новага баявога таварыша — спаў спакойна і моцна. Я ўспомніў: «Захацеў паглядзець, адкуль міны ляцяць», і ў маёй галаве зашавялілася цікавая задумка. Карацей кажучы, напісаў алоўкам на паперцы такія словы: «Дарагі таварыш! Перадай свайму кат’ наступныя даныя: дзе стаяць фашысцкія гарматы і мінамёты. Сяржант Перапечка». Дастаў з рэчавага мяшка бінт і прышыў да яго баявое заданне невядомаму патрыёту. Потым разбудзіў Марціна і забінтаваў яму «параненую» шыю. «Бяжы да свайго гаспадара», — падштурхнуў ката.

Ці прынясе кот Марцін каштоўныя звесткі байцам? Ці сустрэне сяржант Перапечкін гаспадара ката?

Прызнацца, я не спадзяваўся, што хтосьці прачытае маю запіску і выканае заданне. Калі

назаўтра Марцін прыбег да нас падсілкавацца, то на яго шыі бінта́ не было. Мы ўсе захваляваліся: а што, калі «паранены» кот зацікавіў ворага?

Марцін паабедаў, адпачыў і пабег дадому.

Наступнага дня мы чакалі з нецярпеннем. Прынеслі абед, але ніхто не дакрануўся да ежы: усе глядзелі ў бок вёскі.

— Бяжыць!

— Бяжыць!

На шыі ў Марціна бялеў бінт. Разбінтавалі і прачыталі: «Мінамёты стаяць за могілкамі. Для кароўніка — пяць гармат. Віця».

А праз некалькі дзён мы пачалі наступленне. Вёску ўзялі сходу: дапамаглі знаёмы Марцін і невядомы Віця. Калі наша рота праходзіла праз

вёску, я заглядаў у кожны двор, спадзеючыся ўбачыць храбрых памочнікаў. Ля перадапошняй хаты стаяў рыжагаловы хлапчук гадоў дзесяці-дванаццаці з чорным катом на руках.

— Марцін! — паклікаў я.

Рота спынілася, а кот саскочыў з хлапчуковых рук і пабег да мяне.

— А ты — Віця? — звярнуўся да хлопчыка камандзір роты.

— Ага...

— Шчыры дзякуй табе ад камандавання. І твайму Марціну.

Камандзір дастаў з павозкі бохан хлеба і бляшанку тушонкі. Аддаў Віці.

Прайшло ўжо шмат гадоў, а я помню неверагодны в'іпадак з франтавога жыцця.

1. Калі адбываюцца падзеі ў гэтым апавяданні?
2. Хто расказвае ў творы: пісьменнік ці яго герой? Пацвердзіце сваю думку тэкстам.
3. Пра якіх дзейных асоб расказвае пісьменнік? Што вы даведаліся пра сяржанта Перапечку? Хлопчыка Віктара? Ката Марціна?
4. Падрабязна перакажыце ўрывак аб тым, як з дапамогай ката сяржант Перапечка здабыў важныя даныя па сваім плане.
5. Як камандзір аддзячыў храбрых памочнікаў?
6. Вызначце асноўную думку апавядання.

Борзда — хутка.

Грэх — *тут*: заганны, ганебны ўчынак; учынак, які выклікае асуджэнне.

Схамяну́ца — раптам успомніць пра што-небудзь.

Спакўса — тое, што выклікае неадольнае жаданне, цягу да чаго-небудзь.

Мрoіўся — *тут*: бачыўся, уяўляўся ў думках, сніўся.

Хлеб

Было гэта даўно. Адразу ж пасля вайны.

...Маці прынесла аднекуль акрайчык хлеба. Доўга-доўга любавалася ім, паварочвала і так і гэтак, нюхала, разглядала, нібыта не верыла вачам сваім, што на далоні ў яе ляжыць хлеб — сапраўдны жытні хлеб, спечаны з чыстай, без ніякае домесі, мукі. Потым яна нейк, як мне падалося, аж надта борзда і неахайна разлама-ла акрайчык напалам: адзін кавалак дала мне, а другі палажыла на стол, пад абру́с.

— Гэта Толіку... Вернецца з лесу, то павячэрае...

Сама ж, узяўшы капані́цу, пайшла на агарод акупваць бульбу.

Я вельмі хацеў есці. І той кавалачак хлеба, што дала мне маці, з'еў, праглынуў мігам. І вя-

дома, ані не наеўся, толькі растравіў яшчэ больш свой голад. Хвілін колькі я не мог нідзе знайсці сабе месца, чамусьці лазіў на печ, пад ложка, выбягаў на двор і зноў — каторы раз! — вяртаўся назад у хату.

Як павядзе сябе хлопчык далей?

Потым усё ж не вытрымаў. Падсеў да стала, адгарнуў абрус, узяў у сваю руку той кавалачак хлеба, што пакінула маці Толіку, майму старэйшаму брату. Не есці ўзяў. Проста так, паглядзець. Палюбавацца хлебам, як любавалася маці. І тады раптам мне здалося, што маці мяне абдзяліла, брату пакінула хлеба намнога больш, чым дала мне. Ад братавага кавалачка я адшчыпнуў крошачку. Толькі крошачку. Адно маленечкую, малюпасенькую крошачку. Укінуў яе ў рот. Пачаў жаваць. Калі пракаўтнуў, не заўважыў, як пальцы мае самі, не пытаючы ў мяне на тое згоды, адшчыпнулі яшчэ крошачку. Маленечкую, малюпасенькую крошачку...

...Схамянуўся я тады, калі на маёй далоні засталася абшчыпаная з усіх бакоў скарыначка. Што я нарабіў? Што скажуць маці, брат, калі вернуцца дахаты?..

Хуценька-хуценька я палажыў скарыначку на стол, накрыў яе абрусам. Але спакуса з'есці

хлеб увесь, каб яго і духу не было ў хаце, каб ім і не пахла нават, была такая вялікая, такая неадольная, што я не вытрымаў — зноў падсеў да стала, узяў скарыначку ў рукі і ўкінуў яе ў рот...

Брат вярнуўся з лесу, як заўсёды, позна... Ён цэлы дзень быў на дзялянцы, абсякаў сучча, зарабляў грошы, каб было за што нашай сям'і жыць. Дома есці ў нас не было нічога. І спаць брат лёг у той вечар галодны. Ён доўга варочаўся на пасцелі, не засынаў: няйнакш яму мроіўся той кавалачак хлеба, які пакідала яму маці і які з'еў я...

Ці пакараюць хлопчыка за з'едзены хлеб?
Ці нагадаюць яму пра яго грэх? Чаму?

Ніхто: ні маці, ні Толік — ні ў чым мяне не папракнулі. Ні ў той вечар, ні пасля. Яны былі старэйшыя, я — меншы.

Але калі я цяпер успамінаю той хлеб, які належала з'есці брату і які з'еў я, і той вечар, калі брат лёг праз мяне спаць галодны, мне робіцца не па сабе. Здаецца, аддаў бы ўсё, каб толькі не было ў мяне такога ўспаміну, каб як-небудзь пазбыцца, выкінуць яго са сваёй галавы. Лепей бы я быў тады галодны, лепей бы я лёг спаць не еўшы! Хай бы не я, а брат з'еў мой хлеб!..

Ды не! Таго, што было, не вернеш, не пераробіш. І з памяці сваёй, як бы ні хацеў, не выкінеш. Не, не выкінеш!

Паводле Барыса Сачанкі.

1. У які час адбываюцца падзеі, апісаныя ў апавяданні «Хлеб»?
2. Чаму маці падзяліла хлеб на дзве, а не на тры часткі?
3. Чаму ўчынак, здзейснены галоўным героем апавядання ў дзяцінстве, хвалюе яго ўсё жыццё?
4. Чаму дарослыя не пакаралі малога за з'едзены чужы хлеб і ніколі не папракалі яго?
5. З якой мэтай Барыс Сачанка раскажаў чытачам пра пасляваенны выпадак з жыцця?

Каменяло́мня — месца распрацоўкі выкапнёвага будаўнічага каменю і іншых горных парод.

Канцэ́лагер — канцэнтрацыйны лагер: месца ізаляцыі зняволеных і ваеннапалонных.

А́льпы — горы ў Заходняй Еўропе.

Як след прасты́ў — хто-небудзь бясследна знік, схаваўся.

Скв́анны — скупы, прагны да багацця.

Ордэн

Міхась Даніленка

Вясновым днём ішоў я з Максімкам праз гарадскі сквер. Пасвіствалі шпакі. На вершаліне сухадрэвіны стукаў дзюбай дзяцел. Раптам Максімка крануў мяне за руку:

— Дзед, глядзі.

На пляцоўцы перад памостам, дзе ў летнія вечары граў аркестр, стаяў патла́ты хлопец. На дошчачцы, што вісела над раскладным стэлажом са значкамі, было напісана: «Куплю ордэн Айчыннай вайны». Максімку, відаць, вельмі ўразілі словы «куплю ордэн», і ён аж застыў каля стэлажа.

— Ці ж можна купляць святое? — запытаўся я ў патлатага.

Той звысоку акінуў мяне абыякавым позірка-
кам і працадзіў скрозь зубы:

— А твая якая справа?..

Мы пайшлі далей, і я раскажаў Максімку, як
у вайну армія, у якой я ваяваў, трапіла ў акру-
жэнне. Мы стаялі да апошняга. Шмат маіх адна-
палчан загінула. А потым я, палонны, працаваў
у каменяломнях, уцякаў з канцлагера. Удвух з
сябрам прабіраліся мы па заснежаных Альпах,
а ў далінах уладарыла вясна, пунсавелі кветкі...

Максімка ведаў: дома, у чырвонай скрыначцы,
ляжыць мой ордэн Айчыннай вайны другой сту-
пені. І таму пасля доўгага маўчання запытаўся:

— Дзед, а твой ордэн для цябе — святое?

— Святое, унучак, святое, — адказаў я. —
Мне нават страшна падумаць, што ён можа

трапіць у нечыя сквапныя рукі... Не стане мяне на свеце, ордэн захаваеш ты — як памяць пра дзеда.

Калі мы вярталіся з прагулкі, патлатага хлопца з раскладным стэлажом у скверы ўжо не было. Як след прастыў. І здавалася, што званчэй спявалі берасцянкі і падавала голас жаўна. Нават сонца свяціла ярчэй.

1. Хто распавядае гісторыю пра ордэн: пісьменнік ці яго герой? Чаму вы так думаеце?
2. Якую непрыемную карціну ўбачылі дзед і яго ўнук Максімка ў гарадскім скверы? Як абодва аднесліся да аб'явы? Падмацуйце адказ радкамі з твора.
3. Як характарызуе патлатага хлопца размова з дзедам? Прачытайце іх гутарку па ролях.
4. Што раскажаў дзед унуку са свайго ваеннага жыцця? Перакажыце змест яго аповеду.
5. Які завет даў дзед Максімку? Прачытайце.
6. Чаму ў старога чалавека ўзняўся настрой, калі ён не ўбачыў на ранейшым месцы патлатага хлопца са стэлажом?

Падрыхтуйцеся да выразнага чытання апавядання па ролях і праінсцэніруйце яго.

ПРЫКАЗКА

- Той герой, хто за Радзіму гарой.

Праверце свае веды і ўменні

Ведаю...

1. Ад чыйго імя вядзецца расказ у кожным з наступных твораў: ад імя аўтара ці яго героя:

- а) у апавяданні Міхася Даніленкі «Ордэн»;
- б) у апавяданні Алеся Махнача «Юныя абаронцы»;
- в) у апавяданні Івана Муравейкі «На вайне і не такое бывае (Подзвіг ката Марціна)»;
- г) у апавяданні Барыса Сачанкі «Хлеб»?

Дакажыце сваю думку адпаведнымі радкамі.

2. У якім з вывучаных твораў апавядаецца:

- а) пра галоднае пасляваеннае дзяцінства;
- б) дапамогу дзяцей цяжкараненым байцам у час абароны Брэсцкай крэпасці;
- в) цікавыя выпадкі дапамогі хатніх жывёл салдатам фронту;
- г) ганебны ўчынак пакупкі ўзнагароды часоў Вялікай Айчыннай вайны юнаком?

3. Хто з герояў паказаны пісьменнікам так?

Назавіце адпаведны твор.

- а) «Калі наша рота праходзіла праз вёску, я заглядаў у кожны двор, спадзеючыся ўбачыць храбрых памочнікаў. Для перадапошняй хаты стаяў рыжагаловы хлапчук гадоў дзесяці-дванаццаці з чорным катом на руках»;

б) «Спакойна, каб не прамахнуцца, баец пачаў страляць па фашыстах, якія наступалі ад Цярэспальскай брамы. Яму цяжка было трымацца на нагах, і, каб не асунуцца на падлогу, ён яшчэ болей падаўся наперад, высунуўся з акенца. Непадалёку ўпала міна і моцным выбухам адкінула байца назад, у падвал»;

в) «Далёка ад роднага краю

Сцяжыну яго абарвала

Тупая варожая куля.

Хавала яго не матуля.

Салют не грымеў над грудком —

Хавалі салдата цішком

Уночы жанчыны-сялянкі

На мужнай зямлі партызанскай».

4. Да якіх твораў зроблены гэтыя малюнкi? Назавіце аўтараў твораў.

5. Устанавіце адпаведнасць паміж назвамі твораў і імёнамі герояў гэтых твораў.

Героі	Твор
А) Віця, яго кот і сяржант Перапечка;	1) «Хлеб»;
Б) дзед, унук Максімка і патлаты хлопец;	2) «Юныя абаронцы»;
В) маці, Толік і хлопчык-расказчык;	3) «На вайне і не такое бывае (Подзвіг ката Марціна)»;
Г) Нюра, Валя і кантужаны пагранічнік.	4) «Ордэн».

Разумею, магу растлумачыць...

1. Чаму вершы і апавяданні гэтых пісьменнікаў аб'яднаны ў адзін раздзел? Што збліжае гэтых аўтараў?

Выберыце адказ:

- а) творы аб'яднаны тэмай ваеннага і пасляваеннага часу;
- б) дапамагаюць пазбавіцца ад дрэнных якасцей характару;
- в) выступаюць супраць вайны;
- г) вучаць захоўваць памяць аб героях і ахвярах вайны.

2. У чым жах вайны? Прывядзіце прыклады з прачытаных твораў.

Умею...

1. Выразна чытаць з адпаведным настроем і інтанацыяй верш Міхася Пазнякава «Помнік герою».

2. Падрабязна пераказваць урыўкі з апавяданняў «Ордэн» Міхася Даніленкі, «Юныя абаронцы» Алеся Махнача і «На вайне і не такое бывае (Подзвіг ката Марціна)» Івана Муравейкі па плане.

3. Паставіць пункты плана ў той паслядоўнасці, у якой адбываліся падзеі ў апавяданні Міхася Даніленкі «Ордэн».

П л а н

У гарадскім скверы.

Патлаты хлопец знік.

Расказ дзеда пра вайну.

Дзедаў наказ унуку.

Размова з патлатым хлопцам.

ХТО СПОРТАМ ЗАЙМАЕЦА, ТОЇ СІЛЫ НАБІРАЕЦА

Мы пазнаёміся з творамі на спартыўную тэму, даведаемся пра ролю фізічнай культуры і спорту ў жыцці людзей.

Мы працягнем вучыцца:

- ◆ знаходзіць у паэтычных творах матэрыял для характарыстыкі героя;
- ◆ назіраць за формай апавядання: хто распавядае — аўтар ці яго герой?
- ◆ падбіраць урыўкі з твораў для доказу сваёй думкі.

Мы навучымся выразна чытаць вершы гэтага раздзела, перадаваць іх настрой і рытм.

Канікулы

Віктар Шымук

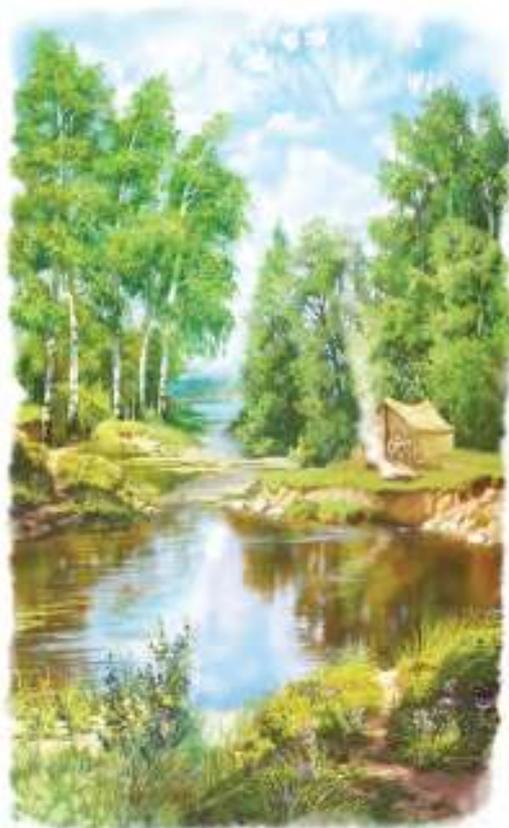
Ля рэчкі —
Росныя сцяжынкi,
Сцяжынкi —
У казачным бары.
У паходзе хлопчыкі,
Дзяўчынкi,
У паходзе
Школьныя сябры.

Яны ідуць па родным
Краі,
Яны Прынёманнем
Ідуць,
Бярозкі іх
Здалёк вітаюць,
Ім песні жаўрукі
Пяюць.

О любы край,
Ты днём і ўночы
Такі прыгожы,
Дарагі,
Як хораша
Палямі крочыць,
Пазнаць
Сцяжынкi і шляхі.

Пабыць у пушчах
Ля зямлянак,
Што параслі
Даўно травой,
Дзе можна
Нашы партызаны
Ішлі на ворагаў
У бой.

Пабыць ля Нёмана
І Буга,
Пабыць ля Сожа
І Дняпра,
Прайсціся полем,
Лесам, лугам
І песні пець
Каля кастра...

1. Чаму школьнія сябры адправіліся ў паход па родным краі? Падмацуйце сваю думку радкамі з верша.
2. Дзе героі твора падарожнічалі? Што іх цікавіць? Як гэта характарызуе юных вандроўнікаў?
3. Па чым можна здагадацца, што вучні падарожнічаюць па ўсёй нашай краіне? Дакажыце адпаведнымі радкамі з верша.
4. Як сама прырода адносіцца да падарожнікаў? Прачытайце адпаведныя словы.
5. Вывучыце верш на памяць.

Ска́тка — коўдра, скручаная ў трубку і звязаная па канцах для нашэння праз плячо.

Му́ляць — прычыняць боль, ціснуць, націраць.

Ко́лікі — рэзкі, востры боль у жываце або ў баку.

Вярста́ — старая мера даўжыні, роўная 1 км і 60 м.

Сябры ў паходзе

Ніл Гілевiч

Як выходзілі сябры
У дарогу на зары,
Бралі яны рэчы,
Клалі іх за плечы:

Грышка ўзяў палатку,
Цішка — коўдраў скатку,
Стась — тапор з рыдлёўкай,
Харч і посуд — Леўка,
А сачкі з бляшанкай —
Акцябронак Янка.

Толькі выйшлі за сяло —
Цішку муляць пачало,
Стаў прасіць ён Грышку:
— Памажы, брат, крышку!

Цягне Грышка скатку,
Скатку і палатку,
Стась — тапор з рыдлёўкай,
Харч і посуд — Лёўка,
А сачкі з бляшанкай —
Акцябронак Янка.

І гадзіну не ішлі —
Стася колікі ўзялі.
Стаў прасіць ён Грышку:
— Памажы, брат, крышку!

Цягне Грышка скатку,
Скатку і палатку,
І тапор з рыдлёўкай,
Харч і посуд — Лёўка,
А сачкі з бляшанкай —
Акцябронак Янка.

Як мінулі вёрстаў пяць,
Стала моцна прыпякаць.
Просіць Лёўка Грышку:
— Памажы, брат, крышку!

Цягне Грышка скатку,
Скатку і палатку,
І тапор з рыдлёўкай,
І ўвесь клунак Лёўкаў,
А сачкі з бляшанкай —
Акцябронак Янка.

За гарой, дзе бор драмаў,
Раптам Янка закульгаў.
Стаў прасіць ён Грышку:
— Паднясі, брат, крышку!

Цягне Грышка скатку,
Скатку і палатку,
І тапор з рыдлёўкай,
І ўвесь клунак Лёўкаў,
І сачкі, й бляшанку,
І... самога Янку!

1. Ці можна назваць Грышку, Цішку, Стася, Лёўку і Янку сапраўднымі турыстамі?
2. Чаму ва ўсіх дзяцей, акрамя Грышкі, не хапіла фізічных сіл несці неабходныя рэчы?
3. Які эпізод з верша праілюстраваны? Падбярыце з тэксту словы да малюнка.
4. Для чаго паэт раскажаў гэту смешную гісторыю?
5. Падрыхтуйце выразнае чытанне твора, перадаючы яго жартоўны настрой.

Класці на лапáткі — пры дужанні валіць саперніка на спіну; перамагаць у якой-небудзь справе, спрэчцы.

Брус’ы — гімнастычны снарад у выглядзе дзвюх паралельных перакладзін, замацаваных на стойках.

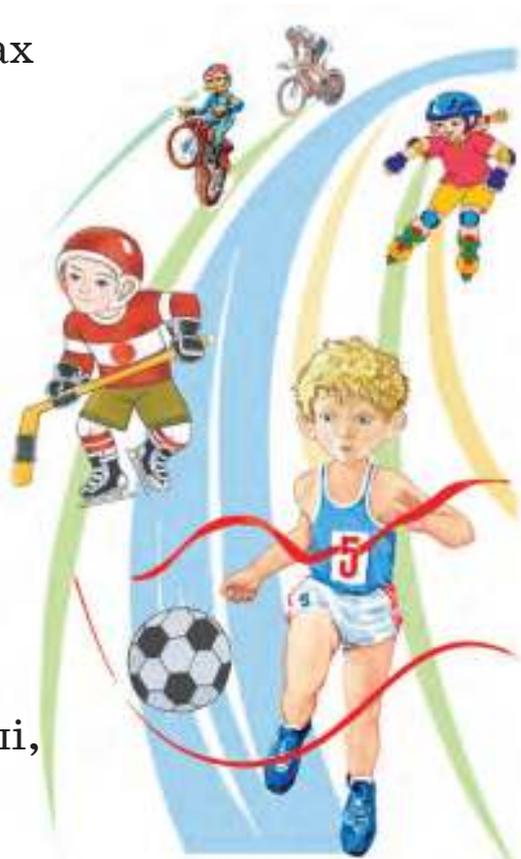
Будзем біць рэкорды

Мікола Маляўка

На спартыўных зборах
І ў паходах
Мы сталеем,
Мы дужаем
З кожным годам.

Дружна трэніруемся,
Натхнёна —
Чэмпіёны школы
І раёна.

Не здаёмся мы
Без барацьбы ніколі
На дарожцы бегавой
І на футбольным полі,
На катку
І на лыжні,

На брусах
І скураным кані.

Мы — барцы
З жалезнай хваткай,
І кладзём мы
Многіх
На лапаткі.
Хутка плаваем,
Высока скачам.
А прайграем —
Крыўдна,
Ды не плачам.

Сіла волі ёсць,
Характар цвёрды —
Будзем біць
Сусветныя рэкорды.

1. Хто расказвае ў вершы: паэт ці герой-спартсмен? Па чым вы здагадаліся?
2. Якія віды спорту згадваюцца ў творы? Прачытайце.
3. Чаму герой называе ўсіх спартсменаў «барцамі з жалезнай хваткай»? Як вы разумееце гэты выраз? Раствлумачце.
4. Якімі рысамі характару надзелены сам герой?
5. У чым заключаецца карысць спорту для фізічнага здароўя людзей? Прачытайце ў доказ адпаведныя радкі.

Якім відам спорту займаецеся вы? Раскажыце пра свае спартыўныя заняткі на аснове пытанняў:

- 1) Якую спартыўную секцыю вы наведваеце? Дзе яна знаходзіцца?
- 2) Хто з'яўляецца вашым трэнерам?
- 3) Чым вы займаецеся на занятках? Ці падабаюцца вам гэтыя трэніроўкі? Чаму?
- 4) Якіх поспехаў у спорце вы ўжо дабіліся? Аб чым марыце?

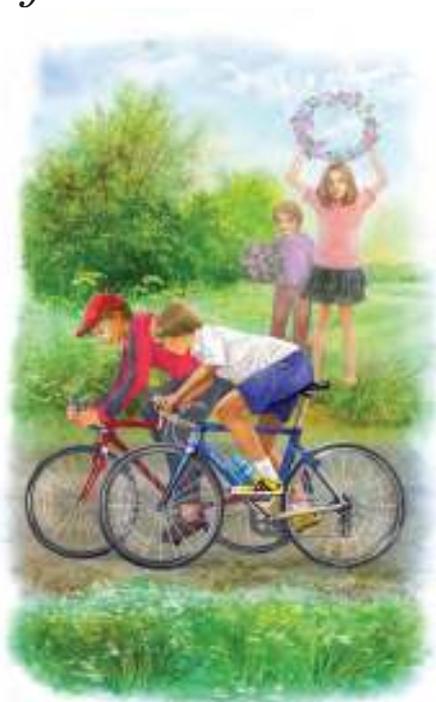
Велагонка

Мікола Маляўка

Гоншчыкам удачы
Зычыць наўздагон
Гарадок дзіцячы —
Цэлы стадыён.

Гоншчыкі не кволяя,
Гоншчыкі пакуль
Едуць — кола ў кола,
Едуць — руль у руль.

Хто вянок прымерае?
Хто з іх пераможа?
Ні адзін наперад
Вырвацца не можа.

А вянок гатовы —
У руках дзяўчынак,
Праўда, не лаўровы —
З бэзавых галінак.

Гоншчыкі тым часам —
Добра бачна зблізку —
Перасеклі разам
Фінішную рыску.

Гарадок дзіцячы
Зноў прыйшоў у рух:
Як вянок удачы
Падзяліць на двух?

Пашумелі крышку
І рашылі ўсе:
Хай вянок без крыўды
Носяць па чарзе.

1. Дзе адбыліся спаборніцтвы паміж гоншчыкамі? Хто на іх прысутнічаў?
2. Як аўтар характарызуе веласіпедыстаў? Прачытайце адпаведныя радкі з твора.
3. Якім чынам узнагародзілі двух пераможцаў?
4. Якія карціны можна намаляваць да верша? Вусна апішыце іх.
5. Падрыхтуйце выразнае чытанне верша. Пастарайцеся перадаць эмацыянальны настрой твора.

1. Разгледзьце рэпрадукцыю карціны Аляксандры Сайкінай «Юныя мушкецёры».

2. Адкажыце на пытанні.

1) Хто адлюстраваны на карціне?

2) На колькі груп падзелены юныя фехтавальшчыкі? Чым занята кожная група?

3) Па чым можна здагадацца, што спартсмены назіраюць за паядынкам сваіх таварышаў?

4) Хто з юных фехтавальшчыкаў з'яўляецца цэнтральнай фігурай карціны? Апішыце яго партрэт.

5) Якія дэталі сведчаць, што юнакі валодаюць моцным характарам і імкненнем да перамогі?

6) Ці падабаецца хлапчукам займацца спортам? Па чым гэта відаць?

7) Якой тэме прысвечана карціна Аляксандры Сайкінай?

Праверце свае веды і ўменні

Ведаю...

1. У якіх паэтычных творах галоўныя героі характарызуюцца так?

а) «Мы — барцы
З жалезнай хваткай,
І кладзём мы
Многіх
На лапаткі.
Хутка плаваем,
Высока скачам.
А прайграем —
Крыўдна,
Ды не плачам»;

б) «Гоншчыкі не кволыя,
Гоншчыкі пакуль
Едуць — кола ў кола,
Едуць — руль у руль».

2. З якіх твораў узяты ўрыўкі? Пра які від занятку і спорту апавядаецца ў іх?

а) «Цягне Грышка скатку,
Скатку і палатку,
І тапор з рыдлёўкай,
І ўвесь клунак Лёўкаў,
І сачкі, й бляшанку,
І... самога Янку!»;

- б) «О любы край,
Ты днём і ўночы
Такі прыгожы,
Дарагі,
Як хораша
Палямі крочыць,
Пазнаць
Сцяжынкі і шляхі»;
- в) «Гоншчыкі тым часам —
Добра бачна зблізку —
Перасеклі разам
Фінішную рыску».

3. Якім прачытаным творам адпавядаюць ма-
люнкі?

4. Ад чыйго імя вядзеца расказ у паэтычным творы: ад імя аўтара ці яго героя?

а) у вершы «Будзем біць рэкорды» Міколы Маляўкі;

б) у вершы «Велагонка» Міколы Маляўкі;

в) у вершы «Сябры ў паходзе» Ніла Гілевіча;

г) у вершы «Канікулы» Віктара Шымука.

Дакажыце сваю думку радкамі з вершаў.

Разумею, магу растлумачыць...

1. Што аб'ядноўвае вывучаныя вершы, пералічаныя ў заданні 4?

2. Чаму ў персанажаў з верша Ніла Гілевіча «Сябры ў паходзе» вандроўка па родным краі праходзіла цяжка? Хто ў гэтым быў вінаваты?

3. Якую карысць прыносяць заняткі любімым відам спорту? Паразважайце.

Умею...

1. Выразна чытаць вывучаныя вершы з адпаведным настроем, інтанацыяй.

2. Вызначаць агульную тэму паэтычных твораў, змешчаных у гэтым раздзеле.

3. Устаўце прапушчаныя словы ў паэтычныя радкі:

Сіла волі ёсць,

Характар ... —

Будзем біць

Сусветныя

4. Разгледзьце малюнкi. Складзіце апавяданне па малюнках, апорных словах і словазлучэннях.

Апорныя словы і словазлучэнні: пабіў акно, паскардзіўся бацьку, падышлі да стадыёна, гулялі ў футбол, зацікавіўся футболам, пасля ўрокаў, футбольная секцыя, прыгожая форма, навучыўся падбіваць мяч, пасля працы, радасныя бацькі, шчаслівы сын.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

Агняцвет, Э. Пад сінім набасхілам : вершы, паэмы, казкі : для мал. шк. узросту / Э. Агняцвет. — Мінск : Юнацтва, 1999. — 286 с.

Адгалосак душы : зб. вершаў для дзяцей : для мал. шк. узросту / уклад. І. А. Гімпель. — Мінск : Беларуская навука, 1997. — 334 с. : іл. — (Школьная бібліятэка).

Беларуская дзіцячая літаратура. Хрэстаматыя / аўт.-уклад. М. Ф. Шаўлоўская. — Мінск : Юнипресс, 2005. — 688 с.

Беларускія загадкі / уклад. Я. Саламевіч. — Мінск : Юнацтва, 1989. — 63 с. : іл.

Броўка, П. Маладосць і сталасць : вершы розных гадоў / П. Броўка. — Мінск : Мастацкая літаратура, 1980. — 448 с. : іл.

Вось якія мы : вершы, байкі, казкі, апавяданні беларускіх пісьменнікаў пра дзяцей : для мал. шк. узросту / уклад. І. М. Страмок. — Мінск : Мастацкая літаратура, 2002. — 272 с. : іл. — (Школьная бібліятэка).

Вясёлка : вершы, апавяданні, казкі : для дзяцей мал. шк. узросту / склад. Т. Тарасава. — Мінск : Юнацтва, 1987. — 224 с.

Вясёлы кош : вершы, казкі : для дзяцей мал. шк. узросту. — Мінск : Юнацтва, 2000. — 303 с. : іл. — (Школьная бібліятэка).

Вяснянка : вершы, апавяданні, казкі беларускіх пісьменнікаў : для дзяцей мал. шк. узросту / уклад. У. Ліпскі. — Мінск : Юнацтва, 1983. — 665 с.

Галіноўская, Н. Камп'ютарныя сакрэты : вершы, казкі, жарты, небыліцы, загадкі, смяшынкi, лічылкі, скарагаворкі, пацешкі : для мал. шк. узросту / Н. Галіноўская. — Мінск : Мастацкая літаратура, 2002. — 302 с. — (Школьная бібліятэка).

Галубовіч, Я. Хто рукавічку згубіў? : апавяданні, казкі : для дзяцей дашк. і мал. шк. узросту / Я. Галубовіч. — Мінск : Народная асвета, 2012. — 159 с.

Грачанікаў, А. Зорны палёт : вершы і казкі : для дзяцей дашк. і мал. шк. узросту / А. Грачанікаў. — Мінск : Юнацтва, 1988. — 174 с.

Даніленка, М. П. Як дажджы памірыліся : апавяданні, казкі : для дзяцей мал. шк. узросту / М. П. Даніленка. — Мінск : Народная асвета, 2013. — 56 с. : іл.

Жуковіч, В. Гуканне вясны : вершы казкі, загадкі : для мал. шк. узросту / В. Жуковіч. — Мінск : Юнацтва, 1992. — 95 с.

Жуковіч, В. Свет — дзівосны : вершы, казкі, п'есы / В. Жуковіч. — Мінск : Юнацтва, 2000. — 332 с.

Жуковіч, В. Цудоўная краіна : вершы, п'есы-казкі, сцэнкаі : для мал. шк. узросту / В. Жуковіч. — Мінск : Вышэйшая школа, 1997. — 269 с.

Жывая крыніца : зб. вершаў : для мал. шк. узросту / склад. І. А. Гімпель. — Мінск : Беларусь, 1997. — 238 с. — (Школьная бібліятэка).

Жывіца : вершы, апавяданні, казкі пра дзяцей і для дзяцей / уклад. І. А. Гімпель. — Мінск : Юнацтва, 1999. — 351 с. — (Школьная бібліятэка).

Зэкаў, А. Чатыры зярняткі : казкі : для мал. шк. узросту / А. Зэкаў. — Мінск : Юнацтва, 2000. — 31 с.

Карызна, У. На азёрах сініх. Лірыка : для мал. і сярэд. шк. узросту / У. Карызна. — Мінск : Полымя, 2000. — 431 с. : іл. — (Школьная бібліятэка).

Колас, Я. Міхасёвы прыгоды : вершы, апавяданні, казкі, паэмы : для дзяцей мал. шк. узросту / Я. Колас. — Мінск : Юнацтва, 2001. — 142 с. : іл. — (Школьная бібліятэка).

Крынічка. Хрэстаматыя для дзяцей мал. шк. узросту / уклад. Р. І. Шастак. — 4-е выд. — Мінск : Радыёла-плюс, 2014. — 432 с. : іл.

Людзей слухай, а свой розум май. Беларускія народныя казкі : для дзяцей дашк. і мал. шк. узросту. — Мінск : Юнацтва, 1988. — 207 с. : іл.

Маляўка, М. З вудай на вясёлцы : вершы : для мал. шк. узросту / М. Маляўка. — Мінск : Мастацкая літаратура, 2013. — 55 с. : іл.

Мудрыя дарадцы : прыказкі і прымаўкі : для ся-
рэд. шк. узросту / уклад. А. У. Янголь. — Мінск :
Юнацтва, 1983. — 94 с. : іл.

Муравейка, І. А. Куды ні пойдзеш — цуды зной-
дзеш : вершы, аповяданні, казкі, загадкі : для мал.
шк. узросту / І. А. Муравейка. — Мінск : Юнацтва,
2001. — 159 с. : іл.

Незабудкі : вершы : для мал. шк. узросту / уклад.
У. І. Карызна, Я. І. Хвалей. — Мінск : Юнацтва,
2000. — 336 с. — (Бібліятэка беларускай дзіцячай
літаратуры).

Пазнякоў, М. П. Падарожжа ў краіну загадак :
для дзяцей мал. шк. узросту / М. П. Пазнякоў. —
Мінск : Літаратура і Искусство, 2007. — 144 с.

Пакліч у госці сонца : зб. твораў для пазаклас-
нага чытання / склад. : Л. Ф. Кузняцова, Н. У. Ан-
тонава. — Мінск : Беларуская Энцыклапедыя імя
П. Броўкі, 2012. — 248 с. — (Школьная бібліятэка).

Слова аб роднай прыродзе : пісьменнікі і паэты
Беларусі аб прыродзе / склад. С. М. Грабчыкаў. —
Мінск : Народная асвета, 1989. — 272 с.

Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 та-
мах / АН БССР, Ін-т мовазн. імя Я. Коласа ; пад.
агул. рэд. К. К. Атраховіча. — Мінск : БелСЭ, 1977—
1984.

Чарадзейнае слова : зб. твораў для пазакласнага
чытання ў 3-м класе / склад. І. М. Наронская. —

Мінск : Беларусь, 2016. — 383 с. — (Школьная бібліятэка).

Ягоўдзік, У. І. Свята летаўца : для сярэд. і стар. шк. узросту / У. І. Ягоўдзік. — Мінск : Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 1996. — 288 с. : іл. — (Школьная бібліятэка).

Якімовіч, А. М. Каб мама ўсміхалася : апавяданні, казкі, смяшынкі : для мал. шк. узросту / А. М. Якімовіч. — Мінск : Народная асвета, 2012. — 120 с. : іл.

Ялынцава, І. У. Слоўнік літаратуразнаўчых тэрмінаў для школьнікаў / І. У. Ялынцава. — Мінск : Беларуская асацыяцыя «Конкурс», 2012. — 144 с.

З М Е С Т

Добрае дзіця бацькоў думкі згадвае	3
Недалікатны сын. <i>Беларуская народная казка</i>	4
Зайздросны дзядзька. <i>Беларуская народная казка</i>	9
Лыжкай па лбе. <i>Іван Муравейка</i>	12
Хачу служыць. <i>Артур Вольскі</i>	15
Пастух. <i>Іван Шамякін</i>	17
Калыханкі	22
«Ходзіць коцік па палях...»	22
«Баю-баінку-баю...»	22
Забавляючы-пацешкі	24
«Кую, кую ножку...»	24
Ягорачка	24
Чыя мама лепшая? <i>Генадзь Аўласенка</i>	25
Праверце свае веды і ўменні	26
Вясенні дзень год корміць	29
Мама. <i>Адам Русак</i>	31
Вясновыя песні	32
Вясна красна, адкуль прыйшла	32
Ты, пчолачка ярая	33
Вясна. <i>Паводле Якуба Коласа</i>	34
Перад паводкай. <i>Максім Багдановіч</i>	37
Лісце прыляцела. <i>Уладзімір Карызна</i> ...	39
Пытанні. <i>Мікола Мятліцкі</i>	41
Праверце свае веды і ўменні	43

Хто хоча шчасліва жыць, той працу павінен любіць	47
Лёгкі хлеб. <i>Беларуская народная казка</i>	48
Буду настаўнікам. <i>Эдзі Агняцвет</i>	54
Паўлік-будаўнік. <i>Іван Муравейка</i>	56
Маленькі фермер. <i>Міхась Даніленка</i> ...	59
Тата ў Ромы — аграном. <i>Змітрок Марозаў</i>	62
Медсястра. <i>Уладзімір Ліпскі</i>	65
<i>Праверце свае веды і ўменні</i>	67
Мірна жыць — шчаслівым быць	71
Помнік герою. <i>Міхась Пазнякоў</i>	72
Юныя абаронцы. <i>Алесь Махнач</i>	75
На вайне і не такое бывае (Подзвіг ката Марціна). <i>Іван Муравейка</i>	81
Хлеб. <i>Паводле Барыса Сачанкі</i>	86
Ордэн. <i>Міхась Даніленка</i>	90
<i>Праверце свае веды і ўменні</i>	93
Хто спортам займаецца, той сілы набіраецца	97
Канікулы. <i>Віктар Шымук</i>	98
Сябры ў паходзе. <i>Ніл Гілевіч</i>	100
Будзем біць рэкорды. <i>Мікола Маляўка</i>	103
Велагонка. <i>Мікола Маляўка</i>	105
<i>Праверце свае веды і ўменні</i>	108
<i>Спіс выкарыстаных крыніц</i>	112

Вучэбнае выданне

Жуковіч Мікалай Васільевіч

ЛІТАРАТУРНАЕ ЧЫТАННЕ

Вучэбны дапаможнік для 3 класа
ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай і рускай мовамі навучання

У дзвюх частках

Частка 2

Нач. рэдакцыйна-выдавецкага аддзела *Г. І. Бандарэнка*

Рэдактар *Л. Ф. Леўкіна*

Мастакі *В. В. Дударэнка, М. М. Рудакоўская*

Мастацкі рэдактар *Л. М. Рудакоўская*

Камп'ютарная вёрстка *А. М. Кісялёва*

Карэктары *К. В. Шобік, Д. Р. Лосік*

Падпісана ў друк 24.11.2017. Фармат 70×90^{1/16}. Папера афсетная.
Друк афсетны. Ум. друк. арк. 8,78. Ул.-выд. арк. 4,0 + 0,47 форз.
Тыраж 140 300 экз. Заказ

Навукова-метадычная ўстанова «Нацыянальны інстытут адукацыі» Міністэрства
адукацыі Рэспублікі Беларусь. Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца,
вытворцы, распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 1/263 ад 02.04.2014.
Вул. Караля, 16, 220004, г. Мінск

ААТ «Паліграфкамбінат імя Я. Коласа». Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі
выдаўца, вытворцы, распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 2/3 ад 04.10.2013.
Вул. Каржанеўскага, 20, 220024, г. Мінск

(Назва і нумар установы агульнай сярэдняй адукацыі)

Навучальны год	Імя і прозвішча вучня	Стан вучэбнага дапаможніка пры атрыманні	Адзнака вучню за карыстанне вучэбным дапаможнікам
20 /			
20 /			
20 /			
20 /			
20 /			

СЛОЎНІК-ПАМОЧНІК ДЛЯ ВЫЗНАЧЭННЯ НАСТРОЮ

вясёлы,

радасны, шчаслівы, узнёслы;

добры,

спакойны, мірны, задаволены;

сумны,

трывожны, расчараваны, вінаваты;

незадаволены,

раўнадушны, злосны, разгневаны

СЛОЎНІК-ПАМОЧНІК ДЛЯ ВЫЗНАЧЭННЯ ІНТАНАЦЫІ

бойкая,

звонкая, заклікальная;

сардэчная,

стрыманая, спакойная;

пяшчотная,

ласкавая, прыветлівая;

усхваляваная,

трывожная, баязлівая;

раўнадушная,

сур'ёзная, сярдзітая

**СЛОЎНІК-ПАМОЧНІК
ДЛЯ ВЫЗНАЧЭННЯ
СТАНОЎЧЫХ РЫС
ХАРАКТАРУ ГЕРОЯЎ ТВОРА**

дабрыня, добразычлівасць
сумленнасць
сціпласць
пакладзістасць
працавітасць
адказнасць
ветлівасць
смеласць, адвага, мужнасць
шчодрасць
шчырасць

**СЛОЎНІК-ПАМОЧНІК
ДЛЯ ВЫЗНАЧЭННЯ
АДМОЎНЫХ РЫС
ХАРАКТАРУ ГЕРОЯЎ ТВОРА**

злосць
хітрасць
нахабнасць, ганарлівасць
нявытрыманасць
гультайства
бяздумнасць
грубіянства
баязлівасць
пасіўнасць
сквапнасць

